

Adrianus Dingeman (A.D.) de Groot maakte in de jaren dertig van de twintigste eeuw deel uit van een talentvolle generatie Nederlandse schakers. Zijn resultaten aan het bord waren wisselend, maar zijn kwaliteiten werden al vroeg herkend. Namens Nederland nam hij deel aan de Schaakolympiades van München (1936), Stockholm (1937) en Buenos Aires (1939). In het Nederlands kampioenschap van 1938 behaalde hij de vierde plaats, en in 1942 kwam hij slechts gering tekort om Max Euwe uit te dagen voor de nationale titelstrijd.

Reeds op jonge leeftijd toonde De Groot belangstelling voor de psychologische dimensie van het schaken. Aanvankelijk noteerde hij zijn bevindingen in persoonlijke schriften, maar al spoedig ontstond de wens zijn inzichten te publiceren. Als schaakjournalist, een functie die hij vervulde naast zijn studie, koos hij nadrukkelijk voor een psychologische benadering van het spel in plaats van een louter technische analyse.

In 1938 leidde deze interesse, tijdens het AVRO-toernooi, tot een wetenschappelijk onderzoek waarin het denkproces van de schaker centraal stond. Dit onderzoek werd later uitgebreid met een studie naar het waarnemingsproces, hetgeen resulteerde in zijn proefschrift *Het denken van den schaker* (1946), waarop hij aan de Universiteit van Amsterdam promoveerde.

Hoewel er nadien geen ruimte meer was voor een professionele schaakcarrière, verwierf De Groot als wetenschapper internationale bekendheid. Zijn onderzoek vormde de basis voor de eerste computerprogramma's die in staat waren om te leren schaken en geldt als een fundament in de ontwikkeling van de cognitieve psychologie.

Deze (schaak)biografie richt zich zowel op De Groots eigen prestaties als schaker als op zijn wetenschappelijke bijdragen aan het begrijpen van het denkproces in het schaakspel. Daarbij is uitvoerig gebruikgemaakt van zijn persoonlijk archief, dat na zijn overlijden in 2006 door zijn erfgenamen beschikbaar werd gesteld.

Hierdoor konden tal van bijzondere en niet eerder gepubliceerde details worden opgenomen, die gezamenlijk een uniek en genuanceerd beeld schetsen van de betekenis van het schaakspel in het leven van Adriaan de Groot.

Peter de Jong (Utrecht, 1961) is financieel adviseur en interim professional. Hij is Internationaal Meester correspondentieschaak en heeft een bijzondere belangstelling voor de geschiedenis van het moderne schaakspel, in het bijzonder in Nederland. Hij publiceerde onder meer het hoofdstuk *“Laskers Beziehung zu den Niederlanden”* in *Emanuel Lasker – Denker, Weltenbürger, Schachweltmeister*, schreef een trilogie over Max Euwe en de Nederlandse schaakhistorie (1850–1950) en een schaakbiografie over Henry Baudet.

Henk Visser (Leeuwarden, 1939) studeerde verzekeringswiskunde en filosofie aan de Universiteit van Amsterdam en was verbonden aan de universiteiten van Tilburg en Maastricht. Na het organiseren van het *A. D. de Groot-symposium* in 1996 ontstond een vriendschap tussen Visser en De Groot. Het leidde tot een samenwerking waaruit in 2003 *Het forumwaarmerk* van wetenschap ontstond. Na diens overlijden begon Visser aan de biografie van Adrianus Dingeman de Groot. Het eerste deel (*1914–1950 – Persoonlijkheid in wording*) werd voltooid; het tweede deel (*1950–2006 – Academicus van professie*) is in voorbereiding.

Adriaan de Groot – Schaker en Schaakpsycholoog

Peter de Jong
Henk Visser

Adrianus Dingeman de Groot
1914 - 2006
Schaker en Schaakpsycholoog

Peter de Jong en Henk Visser

Hoofdstuk 1: Adriaan de Groot - Schaker

Op 21 oktober 1934 komt de Hongaar Andor Lilienthal ⁴⁴ naar Haarlem aan en verblijft een lange tijd in ons land.

In augustus 1934 won hij één van de twee eregroepen van de Nationale wedstrijd te Zandvoort door overwinningen op Fontein ⁴⁵, Hamming en Oskam ⁴⁶. Ook de vierkamp van A.S.C. schreef hij op zijn naam met overwinningen op Wackers ⁴⁷ en Van Hartingsvelt ⁴⁸ en een remise tegen Karper ⁴⁹.

In Haarlem speelt Lilienthal, een volgens het Haarlems Dagblad, een wat tengere en verlegen jongeman, kloksimultaan op twaalf borden, waarvan een aantal consulterende en allen sterke spelers van clubs uit de Noord-Hollandse Schaakbond. Lilienthal wint met 8 – 4, alleen Addicks ⁵⁰ van A.S.C. en De Groot weten te winnen.

(22) Lilienthal,A. - De Groot,A.D.
Haarlem, 21.10.1934

1.d4 d5 2.c4 dxc4 3.Pf3 a6! Lilienthals gezicht betrok toen ik deze variant waarin wit zich geen illusies voor enig openingsvoordeel hoeft te maken, koos. Hij speelde zo tegen de schim van Aljechin, dat komt er ook nog bij! **4.a4** Om tot elke prijs Aljechins variant te vermijden. Maar nu gaat zwart over in het klassieke aangenomen Damegambiet, waarin a4 niet goed is, zoals blijkt. **4...Pf6 5.Pc3 e6 6.e3 c5 7.Lxc4 Pc6 8.o-o Le7 9.De2 o-o 10.Td1 Dc7!** Hier staat de dame goed (a6 staat er!) Openingsvoordeel kan wit waarschijnlijk al niet meer behalen. e4 was het beste nog. **11.dxc5 Lxc5 12.e4?**

Dit mocht wit nu al niet spelen. **12...Pg4! 13.Tf1? 13.Le3 Pxe3** Met voordeel voor zwart. **13...Pd4 14.g3 Pxe2+ 15.Lxe2 b6 16.Lf4 e5 17.Pd5 Dd6 18.Ld2 f5! 19.Lc4 Kh8 20.Lg5 Dg6 21.Le3 Lxe3 22.fxe3 Lb7 23.exf5 Dxf5 24.h3 De4! 25.Pd2 Dc2 26.hxg4 Dxd2 o-o**

Opgegeven. Er gaat nog een stuk verloren in alle varianten.

Commentaar A.D. de Groot

In 1932 liet De Groot zich als student wis- en natuurkunde aan de Universiteit van Amsterdam inschrijven, nadat hij aanvankelijk astronomie heeft willen studeren. In Amsterdam treft hij een schakende medestudent aan, de latere wiskundeleraar Karper.

Beiden doen zij mee aan de Bondswedstrijden ter gelegenheid van het 60-jarig jubileum van den Nederlandsche Schaak Bond, dat van 25 juli tot en met 4 augustus 1933 in het Oranje Hotel te Scheveningen wordt gehouden.

Dit is een nieuwe ervaring voor De Groot , omdat hij het moeilijk vindt om gevoelsoverwicht over een stelling te krijgen – een voorwaarde voor intuïtief spel – op een bord van wedstrijdafmetingen, tenzij erbij te gaan staan!

Kennelijk heeft hij dat in Scheveningen kunnen doen, want hij wint in zijn groep met 6 punten uit 8 partijen, vóór Epstein ⁵¹ (5½), Karper en

⁴⁴ Andor Lilienthal (5 mei 1911 - 8 mei 2010) Hongaars Grootmeester (1950).

⁴⁵ George Schelto Fontein (11 Juli 1890 – 29 November 1963) Jurist.

⁴⁶ Gerard Cornelis Adrianus Oskam (12 april 1880 – 7 mei 1952) Advocaat.

⁴⁷ Frans Lambert Wackers (21 december 1895 – 31 mei 1962). Hoofdklassespeler voor D.D. en A.S.C.

⁴⁸ Hendrik van Hartingsvelt (10 mei 1879 - 24 maart 1958) boekhouder.

⁴⁹ Drs. Jacobus Gerardus Karper (13 februari 1911) Leraar wis- en natuurkunde.

⁵⁰ Johannes Hermanus (Joop) Addicks (4 januari 1902 – 8 maart 1961 – afstammeling van beroemde klokkenmakers familie in Amsterdam. Behaalde 10 uit 16 op de Olympiade in Praag 1931.

⁵¹ Mendel Epstein (10 oktober 1914 – 31-5-1944) bontwerker - lid van de Residentie Schaakclub – Won in 1933 van Aljechin. Joods oorlogsslachtoffer.

Hoofdstuk 1: Adriaan de Groot - Schaker

(23) De Groot,A.D. - Polak,J.A.J.
Scheveningen (2), 31.07.1933

1.c4 Pf6 2.Pc3 d5 3.d4 c6 4.Pf3 dxc4 5.e3
e6? 6.a4! Pbd7 7.Lxc4 Le7 8.o-o o-o 9.e4
Te8 10.Lf4 Pf8 11.Pe5 Lb4 12.Lg5 h6
13.Lxf6 Dxf6 14.f4! c5 15.Pa2!! Td8?
16.Pxb4 cxb4 17.f5 De7 18.Pxf7 Dxf7
19.fxe6 De7 20.Tf7 Dg5 21.e7 Pe6
22.exd8D+ Dxd8 23.Tf2 Kh8 24.Lxe6
Lxe6 25.d5 Lg8 26.Dd4 De7 27.Td1 Dd7
28.Tc2 Te8 29.h3 Dxa4 30.Tc7 1-o

De Groot in 1933

(24) Vlekke,B.H.M. ⁵⁴. - De Groot,A.D.
Scheveningen (4), 02.08.1933

1.e4 e5 2.Pc3 Pf6 3.f4 d5 4.fxe5 Pxe4
5.Df3 Pxc3 6.bxc3 Le7 7.d4 Pc6 8.Ld3 Le6
9.Tb1 Pa5 10.Pe2 Dd7 11.Tb5 b6 12.o-o c6
13.Tb1 o-o-o 14.La6+ Kc7 15.Le3 h5
16.Df2 Tb8 17.Pc1 b5 18.Pd3 Tb6 o-1

(25) De Groot,A.D. - Smitskamp,H.
Scheveningen (5), 03.08.1933

1.d4 d5 2.c4 e6 3.Pc3 Pf6 4.Lg5 Pbd7 5.e3
c6 6.cxd5 exd5 7.Ld3 Ld6 8.Dc2 h6 9.Lh4
o-o 10.Pge2 Te8 11.o-o-o Pf8 12.h3 b5
13.g4 Ld7 14.Tdg1 Te8 15.Kb1 c5 16.Lxf6
gxf6 17.dxc5 Lxc5 18.Dd2 b4 19.Pd1 Db6

20.h4 Lb5 21.Lxb5 Dxb5 22.g5 hxg5
23.hxg5 f5 24.Pf4 Ld6! 25.Ph5!

25...Te7 25...Le7 26.Dd4 Pe6 27.Pf6+ 26.Pf6+
Kg7 27.Pxd5 Te5! 28.e4 fxe4 29.P1e3
Dd3+? Tijdnood 30.Dxd3 exd3 31.f4 Txd5
32.Pxd5 a5 33.Th6 Lc5 34.Td1 Td8
35.Txd3 Pg6? 36.f5 Pe5 37.f6+ Kg8
38.Pe7+ Lxe7 39.fxe7 1-o

Commentaar A.D. de Groot

Het seizoen 1933-1934 begint met de massakamp tussen de Amsterdamse Schaakbond en de Noord-Hollandse Schaakbond in Krasnapolsky te Amsterdam die op 22 oktober 1933 met 103½ - 92½ door de thuisspelende ploeg wordt gewonnen. Aan bord 40 speelt De Groot waarschijnlijk één van zijn kortste partijen ooit.

Steenmeijer,L. ⁵⁵ - De Groot,A.D.
Amsterdam, 22.10.1933

1.d4 Pf6 2.Pf3 c5 3.Lf4 cxd4 4.Pxd4 e5
5.Lxe5 Da5+ o-1

Bij Kijk Uit speelt hij inmiddels aan het derde bord achter Pannekoek en Zoontjes. Ondanks de versterking van Pannekoek en een perfecte score van De Groot eindigt Kijk Uit onderaan omdat de lage borden te zwak zijn. Degradatie kan echter nog net worden voorkomen als Heemstede twee keer overtuigend wordt verslagen.

Het tiental van de Noord-Hollandse Schaakbond is een stuk sterker met spelers als Kroone, Davidson ⁵⁶, Geus, Felderhof ⁵⁷ en

⁵⁴ Bernardus Hubertus Maria Vlekke - (18 septmber 1899 - 3 juli 1970) - Docent.

⁵⁵ L. Steenmeijer -Schaakclub De Nationale te Amsterdam.

⁵⁶ René Alphonse Gabriel Davidson (29 juni 1907) Leraar Engels Rijks HBS Alkmaar.

⁵⁷ Hendrik Willem Felderhof - (4 september 1905 - 17 december 1969) - Notaris.

Hoofdstuk 1: Adriaan de Groot - Schaker

Een gooi naar het kampioenschap van Nederland

Behalve de esthetische beschouwingen is het schaken nog steeds De Groots belangrijkste bezigheid. Het voornaamste zijn de voorwedstrijden om deel te kunnen nemen aan het Nederlands kampioenschap. Het begint dus met de eerste voorronde tegen Ten Kate, Koomen en Scholtens.

Na verlies tegen Ten Kate, winst tegen Scholtens in een fraaie partij en een remise met Koomen blijken alle vier spelers uiteindelijk met 1½ punt te zijn geëindigd

Bij deze uitslag is nog een vierkamp tussen dezelfde spelers nodig. Dit loopt goed af voor De Groot, die dan nog een vierkamp moet spelen met Smitskamp, Van Doesburgh⁹⁰ en Veerkamp.

Voorronde (1) NK april 1936

A.D. de Groot	*	1/2	0	1	1½
W. Koomen	1/2	*	1/2	1/2	1½
T. ten Kate	1	1/2	*	0	1½
C. Scholtens	0	1/2	1	*	1½

Voorronde (2) NK mei 1936

A.D. de Groot	*	1/2	1	1/2	2
W. Koomen	1/2	*	1/2	1	2
T. ten Kate	0	1/2	*	1	1½
C. Scholtens	1/2	0	0	*	1/2

(65) De Groot, A.D. - Scholtens, C.
Amsterdam (1), 10.04.1936

1.d4 d5 2.c4 e6 3.Pc3 Pf6 4.Lg5 Le7 5.e3 o-o 6.Pf3 dxc4 Zwart laat zich niet in op het orthodoxe gambiet en kiest liever de voortzetting die Flohr in de praktijk heeft gebracht. **7.Lxc4 c5 8.Ld3** Verhindert de voor de hand liggende voortzetting b6 waarop nu Lxf6 en Le4 volgen. **8...Pc6 9.o-o cxd4** Met de bedoeling dat wit met de pion terug zal moeten nemen waarna veld d5 een sterk veld voor zwart wordt dat hij met een paard kan bezetten en nog wel onder tempowinst (Pc6-b4 met aanval op de loper) De ontwikkeling van Lc8 blijft daarbij een probleem dat echter evenmin op te lossen was met b6. **9...b6 10.dxc5 Lxc5 11.Pe4 Le7 12.Lxf6 Lxf6 13.Pxf6+ Dxf6 14.Dc2** Met pionwinst. **10.exd4 Pb4 11.Lb1** Zwart hoopte dat wit niet zijn toren zou willen

opsluiten en Le2 zou spelen waarna hij met b6 en Lb7 uitstekend spel kreeg in Botvinnik-Euwe, Hastings 1934. De tekstzet is beter omdat de loper op de diagonaal a2-e6 een goede werking krijgt. **11...Ld7** Waarschijnlijk was b6 iets sterker. Wit kan dan wel dezelfde verzwakking afdwingen als in de partij maar de loper staat op b7 beter dan op d7. **12.a3 Pbd5 13.Dd3 g6** Gedwongen omdat Pxd5 dreigt. De verzwakking op de velden f6 en h6 is echter voldoende om de partij te verliezen. **14.Pe5 Tc8 15.La2 Lc6 16.Tac1 Db6** Een poging om tegenaanval te krijgen die echter volkomen mislukt.

De later wereldberoemd geworden stelling uit 'Het denken van den schaker'. Iets merkwaardigs doet zich voor in de analyse in het Nieuwsblad van het Noorden. In de partij speelde De Groot het winnende **17. Lxd5**. De schaakrubriek geeft echter **17. Pxd5** als gespeelde zet en ditzelfde paard wordt op zet 25 naar e2 gespeeld, overigens zonder complicaties en ook leidend tot een gewonnen stelling. Apart dat juist De Groots meest beroemde zet, weliswaar tien voor het verschijnen van het proefschrift verkeerd is overgenomen. **17.Lxd5 17.Pxd5 Pxd5 18.Lxd5 (18.Lh6 Tfd8 19.Df3) 18...Lxg5 19.Lxc6 Lxc1 20.Txc1 Txc6 21.Pxc6 bxc6 17...exd5 18.Df3** Ook nu is deze zet heel sterk. Zwart heeft wel een groot aantal stukken voor de verdediging maar die werken niet samen. **18...Dd8 19.Tfe1** Na deze zet is materieel verlies onvermijdelijk. Er dreigt Tc1-c2-e2 gevolgd door Pxc6 waartegen zwart geen afdoende verdediging heeft. **19...Kg7** Ook deze zet verliest de kwaliteit maar er dreigde ook Pxc6 gevolgd door Txe7 en Lxf6 al ging dat nog niet direct. **20.Pg4 Pxd4** Het beste. Na Te8 zou Txe7 meteen dodelijk zijn. **21.Lxe7 Dd7** Slecht

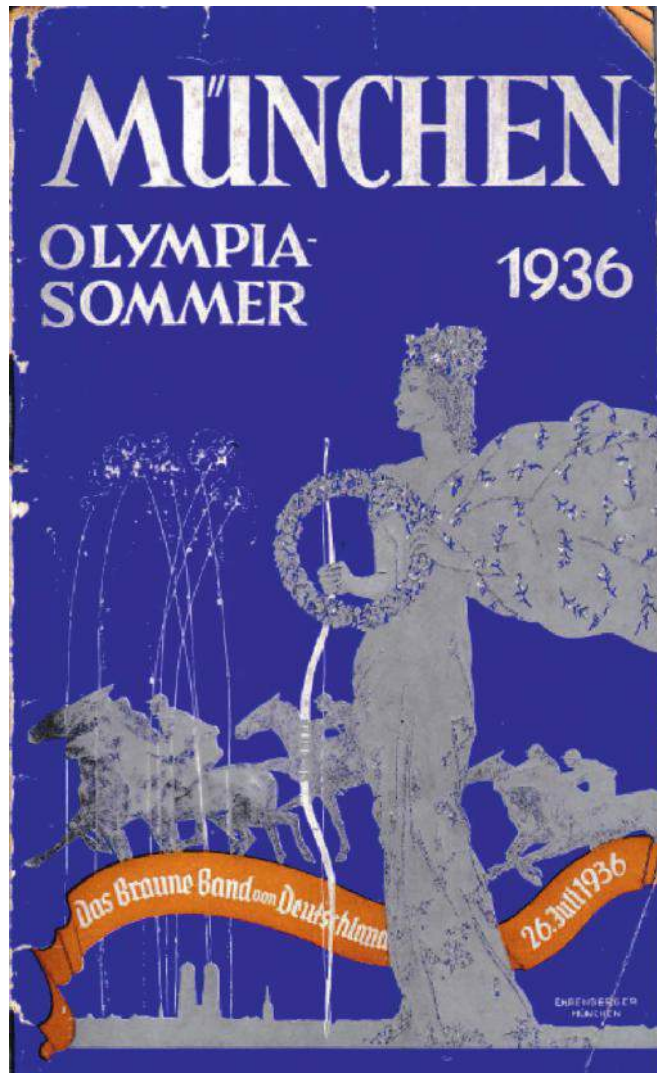
⁹⁰ Gerrit Roelof Diederik van Doesburgh (26 oktober 1900 – 24 april 1966) winkelier (sigaren) en sterk biljarter.

Hoofdstuk 1: Adriaan de Groot - Schaker

Van nationaal naar internationaal niveau

Over het verloop van München 1936 wordt men niet wijzer op grond van de Nederlandse schaaktijdschriften. De aandacht gaat uit naar Nottingham, waar Euwe immers hoge ogen zal kunnen gooien. De dagbladpers gaat wel in op de Schaak-olympiade, zoals het landentoernooi

toch nog wordt genoemd. Ook gedetailleerde resultaten van de Nederlanders worden vermeld.

Het originele programmaboekje van De Groot

De deelnemers worden op zondag 16 augustus 1936 ontvangen door de stad München. Het programmaboekje München. Olympia-Sommer 1936. Verzeichnung der Veranstaltungen oogt neutraal voor de twee weken dat de schaakolympiade plaatsvindt. Er zijn althans

Het toernooi is toch ook bedoeld als propagandastunt. Een officiële ontvangst door

geen bijeenkomsten van de NS-Kulturgemeinde gepland zoals in juni 1936. Het culturele avondprogramma vermeldt wel dagelijkse uitvoeringen van opera's van Mozart en Wagner.

de Nazi-autoriteiten staat de deelnemers 's avonds te wachten: Empfang der Spieler durch

Hoofdstuk 1: Adriaan de Groot - Schaker

Amsterdam Kampioenschap van Nederland 2 – 14 juli 1938

M. Euwe	*	1	1/2	1	1	1/2	1/2	1/2	1	1	1	1	9
N. Cortlever	0	*	1/2	1	1	1	0	1	1	1/2	1	1	8
J.H.O. van den Bosch	1/2	1/2	*	1/2	1/2	1	1	1	1	1	0	1	7 1/2
A.D. de Groot	0	0	1/2	*	1/2	1	1/2	1/2	1	1	1/2	1	6 1/2
S. Landau	0	0	1/2	1/2	*	1/2	1	1	1/2	0	1	1	6
T.D. van Scheltinga	1/2	0	0	0	1/2	*	1/2	1	1	1/2	1	1	6
E.A.J.M. Mulder	1/2	1	0	1/2	0	1/2	*	0	1	1	1	0	5 1/2
L. Prins	1/2	0	0	1/2	0	0	1	*	1	1	1	0	5
G.R.D. van Doesburgh	0	0	0	0	1/2	0	0	0	*	1	1	1	3 1/2
J.H.C. Fontein	0	1/2	0	0	1	1/2	0	0	0	*	1/2	1/2	3
S.B. van Mindeno	0	0	1	1/2	0	0	0	0	0	1/2	*	1	3
J. Muilwijk	0	0	1/2	0	0	0	1	1	0	1/2	0	*	3

(126) Cortlever, N. - De Groot, A.D.
Amsterdam (2), 03.07.1938

1.e4 c5 2.Pf3 Pf6 Vroeger pleegde men het auteursrecht van deze voortzetting aan Rubinstein toe te schrijven, doch tegenwoordig doet de naam Nimzowitsch-variant opgeld. Wit wordt voor de moeilijke keuze gesteld wat wijlen Tarrasch noemde de Rubicon te overschrijden (3 e4–e5) ofwel een onmiddellijke tegenstoot in het centrum toe te laten. **3.e5 Pd5 4.Pc3 e6** Deze zet, ofschoon algemeen erkend, maakt geen gunstige indruk. Weliswaar heeft zwart nog niets te vrezen, doch moet hij nu blijven zweegen ten einde tot het gelijke spel te komen dat met 5. ... Pxc3 en d7–d5 reeds binnen zijn bereik lag. 4...Pb6 5.a4 a5 6.Lb5 Is bepaald slecht met een overwegende stelling voor wit. **5.Pxd5 exd5 6.d4! d6** [6...Db6 7.Ld3 (7.dxc5 Lxc5; 7.c3 Pc6 8.Le2 cxd4 9.cxd4 Lb4+ vallen allen uit in het voordeel van zwart.) 7...cxd4 8.o–o Le7 Gevolgd door Pc6, h7–h6 en eventueel o–o. **7.Lg5** Doch dit is de goden verzoeken. Zwart wordt nu als het ware uitgenodigd zich met Db6 goede tegenkansen te verschaffen. **7...Le7 7...Db6 8.dxc5 dxc5! 9.Dxd5 Le6 10.Dd1 h6** In plaats hiervan laat hij echter op zijn beurt een steek vallen. **8.Lxe7? Dxe7** Op dit ogenblik zou zwart door Kxe7 althans pionverlies hebben kunnen vermijden doch zijn afkeer van deze voortzetting laat zich licht begrijpen. **9.dxc5 dxe5 10.Dxd5 o–o** Afgezien van de materiële achterstand is zwarts stelling allesbehalve fraai. Toch is de volgende

fase, waarin wit zijn pluspion tot beslissend voordeel uitbuit, nog bijzonder interessant, daar de zwartspeler zeer handig roeit met de riemen die hij heeft, zodat wit menige klip moet omzeilen alvorens hij zijn doel heeft bereikt. **11.o–o–o 11.Dxe5 Dd7! (11...Dxe5+ 12.Pxe5 Te8 13.o–o–o!) 12.Le2 Te8 13.Dd6 Db5 11...Pc6 12.Dd6 De8** Treurige noodzaak. **13.Lb5 Lg4 14.Lxc6 bxc6 14...Dxc6** Dat toch al niet op zwarts programma staat, is slecht wegens **15.Pxe5! 15.h3 15.The1 f6 16.Te4** is iets doelbewuster. Slaat zwart op f3 dan heeft wit in plaats van de onnodige zet h3 een nuttige toren zet gedaan en op Lxf3 volgt **Te4–b4–b7. 15...Lxf3 16.gxf3 f6 16...Td8 17.Dxd8 Dxd8 18.Txd8 Txd8 19.Td1** En zwart kan alleen op een omslachtige manier zijn toren op f8 in het spel brengen. Op den duur wordt trouwens de tekstzet toch afgedwongen daar bijvoorbeeld na **Th1–g1** reeds **Tg1xg7+** zou dreigen. **17.f4** Men ziet nu hoezeer zwart gebonden is. De dame moet c6 en e5 dekken. **Ta8–d8** is niet goed mogelijk en **e5xf4 Dd6xf4** gevolgd door **Td1–d6** kan al evenmin als een verbetering van het zwarte spel worden beschouwd. **17...Tf7 18.h4 Tb8 19.h5** Dreigt met h5–h6 verzwakkingen uit te lokken, bijvoorbeeld **h5–h6 g7–g6 Th1–e1** met pionwinst. **19...h6 20.Thg1** Ditmaal met de dreiging **f4xe5 f6xe5** (of **Dxe5 Dxe5 fxe5 Td6** enzovoort) **Dd6xh6 20...e4 21.Tg3 Kh7 22.Td4 Te7**

Hoofdstuk 1: Adriaan de Groot - Schaker

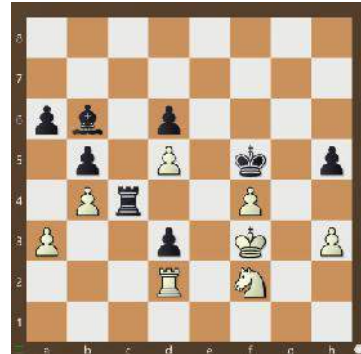
Den Haag – Nederland – Engeland
28 – 29 mei 1939

	Nederland	Engeland	4½-5½	5½-4½	10-10
1	M. Euwe	C.H.O'D. Alexander	0-1	1/2-1/2	1/2-1½
2	S. Landau	G.A. Thomas	1-0	0-1	1-1
3	J.H.O. van den Bosch	P.S. Milner Barry	1-0	1/2-1/2	1½-1½
4	N. Cortlever	R.J. Broadbent	0-1	0-1	0-2
5	T.D. van Scheltinga	H. Golombek	1/2-1/2	1/2-1/2	1-1
6	G.S. Fontein	W. Winter	0-1	1/2-1/2	1/2-1½
7	A.D. de Groot	E.G. Sergeant	1/2-1/2	1-0	1½-1½
8	W.J. Mühring	B.H. Wood	1-0	1-0	2-0
9	E.A.J.M. Mulder	F. Parr	0-1	1/2-1/2	1/2-1½
10	J.H.C. Fontein	A. Lenton	1/2-1/2	1-0	1½ -1/2

(141) Sergeant, E.G. - De Groot, A.D.
Den Haag (2.7), 29.05.1939

1.e4 e5 2.Pf3 Pc6 3.Lb5 a6 4.La4 Pf6 5.0-0 Le7 6.Te1 d6 7.c3 Lg4 8.d3 0-0 9.Pbd2 b5 10.Lb3 Pa5 11.Lc2 c5 12.h3 Ld7 13.Pf1 Pe8 14.Pe3 Pc7 15.d4 f6 16.Pd5 Pxd5 17.exd5 cxd4 17...exd4 18.cxd4 c4 Was verleidelijk waarmee zwart zich de beste pionnenstelling kon verschaffen. Wit had echter in dat geval uitstekende aanvalskansen op de koningsvleugel gekregen. 19.Ld2 Dreigt stukwinst. 19...Te8 20.Ph4 Lf8 21.Dh5+- 18.cxd4 Tc8 19.Ld2 Pc4 20.b3 Pxd2 21.Dxd2 Dc7 22.Tac1 Db7 23.dxe5 fxe5 24.Le4 Txc1 25.Txc1 Ld8 26.Dd3 h6 27.b4 Lb6 28.Tc2 Ld8 29.Ph2 Lh4 30.Pf3 Ld8 31.Ph2 Lh4 32.Pf3 Ld8 Zwart ziet kans om zijn loperpaar te doen gelden en is blijkbaar met remise tevreden. Wit gaat daarmee niet akkoord. 33.Pd2 Db6 34.Pf1 Lh4 35.g3 Ld8 36.Kg2 Kh8 37.Pe3 Nu is wits plan duidelijk. Er dreigt 38. Lf5 met verovering van het veld c6 of het binnen dringen van de witte loper. Fraai geantwoord. Zwart aanvaardt een verzwakking van zijn pionnenstelling maar dwarsboomt wits plan en forceert een eindspel waarin het loperpaar een factor van betekenis wordt. 37...Dd4! 38.Dxd4 exd4 39.Pd1 Lb6 40.Pb2 g5 41.Pd3 Kg7 42.f3 Overweging verdiende 42. g4 met de bedoeling zo spoedig mogelijk het tijdelijke pionoffer f2-f4 te laten volgen. 42...Ta8 43.f4? Deze opmars was zeer goed geweest indien de witte g-pion reeds op g4 stond. Nu leidt de tekstzet slechts tot een verzwakking van de witte koningsvleugel. 43...Te8! Hiermee komt zwart in het voordeel. 44.Pf2 44.Kf3 Er is niet beter 44...Lxh3 44...gxf4 45.gxf4 Wit heeft nu eveneens zwakke pionnen en aldus is zijn compensatie

voor zwarts loperpaar te niet gedaan. 45.g4 Met de bedoeling om 46. Kf3 en 47. Pd3 te laten volgen, faalt op 45. ... d3! 45...Ta8 46.Pd3 Kf6 47.Kf3 Te8! Dreigt Txe4! 48.Pf2 h5 Wit heeft nu geen goede zetten meer. 49.Te2 Tc8! 50.Tc2 Tc4! 51.a3 Lf5! Het is duidelijk dat wit niet op c4 mag ruilen. 52.Lxf5 Kxf5 53.Td2 d3! Een aardige beslissing. Er dreigt 54. ... Txf4+. Wits volgende zet is gedwongen.

54.Pxd3 Td4 55.Ke2 55.Td1 Txd5 56.Pf2 Txd1 57.Pxd1 Ld4! 58.Pe3+ Lxe3+- 55...Ke4 0-1 Door de arbiters voor zwart gewonnen verklaard. Wit verliest minstens de pionnen d5 en f4.

T.N.S.B. juni 1939

Het eerste team van V.A.S. prolongeert het landskampioenschap in de 1^e klasse. De score van De Groot is dit jaar maar 50% en zijn

Hoofdstuk 1: Adriaan de Groot - Schaker

De echtgenote van De Groot, Tsi is een van de weinige echtgenotes die met de mannelijke schakers meegaan. Of zij ook de reis- en verblijfkosten vergoed krijgt, is onbekend. Wel wordt De Groot daarvoor financieel gecompenseerd als verslaggever voor Haarlems Dagblad dat zijn reisbrieven zal publiceren.

De plaats en de datum van de eerste reisbrief over het wereldschaaktoernooi, 'Een Schaakreis naar Argentinië door A. D. de Groot, zijn vermeld als M.s. Piriapolis ¹⁸⁰, 19 Aug. 1939'.

Het zal verschijnen in Haarlems Dagblad van 1 september 1939. De inhoud van de brief staat in contrast met die van het artikel Duits offensief tegen Polen. Verscheidene Poolse steden gebombardeerd. Maar zover is het op 19 augustus 1939 nog niet.

De boot is geregeld door de Argentijnse Schaakbond en er zitten een kleine honderd schakers en schaaksters op, uit zestien verschillende landen.

Dit was niet het meest afwisselende deel van de reis. Maar men kan misschien nergens zijn medemens zo goed leren kennen als juist op zo'n boot, waar men geen ogenblik van hem verlost is, (bijvoorbeeld aan de manier waarop hij zich verveelt, of zich juist niet verveelt, als vele anderen zich wel zouden vervelen!). Zo was het werkelijk wel aardig, het merkwaardige schakersvolkje hier te observeren.

Dat er aan boord veel geschaakt wordt is duidelijk, met name vijfminutenpartijtjes om geld. Ook wordt er bridge gespeeld, om veel geld, en poker, om heel veel geld. Dit werpt een nieuw licht op het schaken dat niet in overeenstemming is met De Groots oorspronkelijke ideaalbeeld ervan: een groot deel van de sterke schakers zijn in de allereerste plaats spelers: het schaakspel is in de praktijk

geén wetenschap en géén kunst; voor wie het nog niet wist.

Verscheidene deelnemers heeft De Groot al bij eerder internationale schaakwedstrijden ontmoet. Zo ook Paul Michel ¹⁸¹, nu de tweede man van het Duitse team, die een diepe indruk op hem maakt vanwege zijn onverstoorbaarheid.

Nazi-Duitsland was namelijk weer door de internationale schaakfederatie FIDE als lid geaccepteerd. Men zou denken dat een team uit het zogenaamde Derde Rijk nog minder in aanmerking zou komen om aan een Olympiade mee te doen dan indertijd in Stockholm, zeker nadat Oostenrijk geannexeerd was met alle gevolgen van dien voor de Joodse Oostenrijkers. Nu dit team eenmaal meedoet denkt De Groot dat het wel eens hoog zou kunnen eindigen: Duitsland is voor het eerst sinds vele jaren weer van de partij bij een dergelijke wedstrijd, ditmaal als Groot-Duitsland, belangrijk versterkt!

Dit is een andere visie op de consequenties van de aansluiting van Oostenrijk bij het Duitse Rijk dan waar de Oostenrijkse vluchtelingen in Nederland van getuigen. Inderdaad bestaat het groot-Duitse viertal uit de nummers één en twee van het Oostenrijkse team dat in München speelde, Eliskases ¹⁸² en Becker – de laatstgenoemde kent De Groot bovendien van het internationale toernooi te Zandvoort in juli 1936 – en uit de Duitsers Engels ¹⁸³ en Michel, die beiden ook aanwezig waren in München. ¹⁸⁴

Het is een bont gezelschap op de boot, met bekenden als Keres, nu de eerste bordspeler van het Estse team, en Tartakower, de nummer één van de Poolse ploeg. Ook andere schaakmeesters had De Groot al ontmoet in München of in Stockholm, zoals de spelers die met Tartakower uit Polen waren meegekomen: Najdorf ¹⁸⁵, Frydman ¹⁸⁶ en Regedzinski.

¹⁸⁰ De passagierslijst van de Piriapolis staat op: <https://www.ara.org.ar/chs/ajedrez/perlas/piriapolise.html>

¹⁸¹ Paul (Pablo) Michel (27 december 1905 – 14 september 1977) was een Duits-Argentijns Internationaal Meester (1956).

¹⁸² Erich Gottlieb Eliskases (15 februari 1913 – 2 februari 1997) Van origine Oostenrijks Grootmeester (1952) die ook uitkwam voor Duitsland en Argentinië.

¹⁸³ Ludwig Engels (11 december 1905 – 10 januari 1967) Duits-Braziliaans schaker.

¹⁸⁴) Over de genoemde Groot-Duitsers zal A. D. de Groot vele jaren later zeggen dat zij op één na, Michel, 'felle nazi's' waren: L 'Pliester (1996), p. 34.

¹⁸⁵ Miguel Najdorf (15 april 1910 – 4 juli 1997) was een in Polen geboren grootmeester (1950), die in 1939 voorgoed vertrok naar Argentinië.

¹⁸⁶ Paulino (Paulin) Frydman (26 mei 1905 – 2 februari 1982) Pools Internationaal Meester (1955) die uitweek naar Argentinië,

Hoofdstuk 1: Adriaan de Groot - Schaker

Najdorf op de heenreis nog niet bewust van de aanstaande Duitse inval in Polen.

Voor het eerst ziet hij de beroemde wereldkampioen bij de vrouwen: Vera Menchik¹⁸⁷, alias mrs. Stevenson. Zij maakt een grote

indruk op hem, niet in het minst omdat zij aan dek altijd wel wil spelen, of het nu bridge is, schaken of een ander spel. De Nederlandse schakers oefenen voornamelijk onderling.

Menchik bezig met één van haar dagelijkse spelletjes.

¹⁸⁷ Vera Frantevna Menchik (16 februari 1906 - 26 juni 1944) Van oorsprong Russisch-Tjechisch en Brits dameswereldkampioen schaken van 1927 tot 1944.

Hoofdstuk 1: Adriaan de Groot - Schaker

(144) De Groot,A.D. - Christensen,A.A. ²⁰²
Buenos Aires (2), 25.08.1939

1.e4 c5 2.Pf3 Pc6 3.d4 cxd4 4.Pxd4 Pf6
5.Pc3 d6 6.Le2 g6 7.Le3 Lg7 8.Dd2
Gewoonlijk speelt men hier 8. o-o maar het is
niet onmogelijk dat de praktijk spoedig een
andere weg in zal slaan nu gebleken is dat wit
met de hoofdvariant van de Siciliaanse partij
geen bijzonder goede zaken kunt doen. De
tekstzet wordt wel eens gespeeld met agressieve
oogmerken, n.l. om zo spoedig mogelijk met
o-o-o Le3-h6 en h2-h4 een aanval in de
zwarte koningsvleugel te beginnen. In dit geval
echter geschiedt de tekstzet met positionele
doeleinden. Welke deze zijn, leert het vervolg
van de partij. 8...Pg4 Zwart profiteert van de
gelegenheid zich het loperpaar te verschaffen,
maar of dit in deze stelling voordeel betekent,
is zeer de vraag. 9.Lxg4 Lxg4 10.f3 Ld7 11.Pd5
Deze positionele behandeling schijnt veel
sterker dan de agressieve welke met 11. o-o-o
voortgaat. 11...o-o 12.c4 Wit heeft geen tijd
om te rokeren. Hij moet namelijk eerst al zijn
aandacht aan de versterking van zijn centrum
besteden. 12...Tc8 13.b3 pion c4 stond
bedreigd. 13...a6 14.o-o Pas nu het centrum
praktisch onaantastbaar is, vindt wit tijd voor
de rokade. 14...f5 Deze aanval kan wit rustig
negeren omdat e4 op zijn post blijft. 15.Tad1
f4? Het begin van een verkeerde combinatie.
16.Pxc6 16.Pxf4 Pxd4 17.Lxd4 Lxd4+ Met
stukwinst. 16...fxe3 De consequentie. Niet 15.
... Lxc6 wegens 17. Pxf4 en wit heeft een gezonde
pluspion. 17.Pxd8 exd2 18.Pxe7+ Kh8

19.Pxb7 Deze eenvoudige voortzetting heeft zwart blijkbaar over het hoofd gezien. Vermoedelijk rekende hij slechts op. Pxc8 Lxc8 waarna het paard geen uitweg meer heeft. Na de tekstzet komt wit niet minder dan drie pionnen voor.**19...Tce8 20.Pd5 Ld4+ 21.Kh1 Te6 22.Txd2 1-0** Zwart vond het welletjes en gaf het op.

Commentaar M. Euwe in De Schaakwereld –
15 september 1939

TORNEO DE LAS NACIONES

16º Congreso de la Federación Internacional de Ajedrez

Buenos Aires AGOSTO 25 de 1930

ELIMINATORIAS

Ronda No. 2

Match HOLANDA vs. DINAMARCA

Blanco: P. van Trost, Hollandia
Negro: ALFRED CHRISTENSEN (DINAMARCA)

Apertura

No.	BLANCAS	NEGROS	No.	BLANCAS	NEGROS
1	c4	c5	21	Kh1	f6
2	s43	s66	22	f6d2	Ruygiden
3	g4	axd4	23		
4	sad4	s46	24		
5	s63	d6	25		
6	d2	g6	26	P. Christensen	
7	d3	Rg7	27	P. van Trost	
8	d2d2	s44	28		
9	Rg4	Rg4	29		
10	f3	d47	30		
11	s45	0-0	31		
12	c4	f68	32		
13	h3	a6	33		
14	0-0	f5	34		
15	la d1	f4	35		
16	s166	f113	36		
17	s1d8	s1d2	37		
18	s117t	Kh8	38		
19	s1d7	f18	39		
20	s45	d4t	40		

1/5
1/30

(145) De Groot, A.D. - Kahn, V.
Buenos Aires (2), 02.09.1939

1.e4 e5 2.Pf3 Pc6 3.Lb5 a6 4.La4 Pf6
5.o-o Le7 6.Te1 b5 7.Lb3 d6 8.c3 o-o
9.Lc2 Lg4 10.h3 Lh5 11.d3 d5 12.Pbd2
dxe4 13.dxe4 Pd7 14.Pf1 Pb6 15.De2 Ld6
16.Pe3 Lg6 17.Pf5 Lxf5 18.exf5 f6 19.Lb3+
Kh8 20.Le3 Tb8 21.Tad1 De8 22.Pd2 Pa5
23.Le6 Dc6 24.Dg4 Tbe8 25.Pf3 Pbc4
26.Lc1 Txe6 27.fxe6 De8 28.Ph4 g6
29.Lh6 f5 30.Dg5 Le7 31.Dg3 Tf6 32.b3 f4
33.Dg4 Pb6 34.Txe5 Ld6 35.Te4 Pc6
36.Lg5 Tf8 37.Lxf4 Lxf4 38.Txf4 1-o

(146) De Groot,A.D. - Frydman,P.
Buenos Aires (6), 07.09.1939

1.e4 c5 2.Pf3 e6 Deze goede zet is geheel uit de mode geraakt. Men speelt tegenwoordig bijna uitsluitend de drakenvariant en bij deze past e6 niet. **3.c4** Deze poging om zo gauw mogelijk tot de z.g. Maroczzy-opstelling te komen werd al vaak gedaan, maar zonder het gewenste succes. **3...Pc6 4.Pc3 Pf6 5.d4**

²⁰² Alfred August Christensen (16 augustus 1905 – 30 augustus 1974) Deens schaker.

Hoofdstuk 1: Adriaan de Groot - Schaker

In de tuin thuis bij Ben Grapperhaus in Heemstede, op de voorgrond Enklaar ³²⁹ en Orbaan

(211) De Groot, A.D. - Spanjaard, E.
Bilthoven - Rapid, 26.07.1976

1.e4 c5 2.f4 e6 3.Pf3 d5 4.Pc3 d4 5.Pe2 Pf6
6.Pg3 Le7 7.Lb5+ Ld7 8.a4 o-o 9.o-o
Lxb5 10.axb5 Db6 11.f5 Dxb5 12.fxe6 fxe6
13.Pg5 Dc6 14.e5 Pfd7 15.Txf8+ Pxf8
16.Dh5 Lxg5 17.Dxg5 Pa6 18.Ta3 h6
19.Dh5 De8 20.Df3 Df7 21.De4 Pb4 22.Tf3
De7 23.d3 Pd5 24.Ph5 Td8 25.Tg3 g5
26.h4 Ph7 27.Dg6+ Kh8 28.Dxh6 Tg8
29.Lxg5 Df8 30.Dxe6 Pxg5 31.hxg5 Pe3
32.Pf6 1-0

(212) De Groot, A.D. - Jongsma, A.K.P.
Hengelo, bij Prins thuis, 21.04.1980

1.e4 e6 2.d4 d5 3.Pc3 Pf6 4.Lg5 Lb4
5.Pge2 dxe4 6.a3 Le7 7.Lxf6 gxf6 8.Pxe4
Pc6 9.Dd2 f5 10.P4c3 o-o 11.o-o-o Lg5
12.f4 Lf6 13.d5 Pe7 14.Pg3 Pxd5 15.Pxd5
Dxd5 16.De3 Da2 17.c3 Ld7 18.Txd7 Tad8
19.Ph5 Lh4 20.Dd4 e5 21.Dxe5 f6 22.Dd4
Txd7 23.Dxd7 Tf7 24.Dd4 c5 25.Da4 Lf2
26.Lc4 b5 27.Dxb5 1-0

28 april 1978 – Benoemd tot Ridder in de orde van de Nederlandse Leeuw

(213) De Groot, A.D. - Prins, L.
Helmond, bij Mulder thuis, 29.05.1982

1.e4 e6 2.d4 d5 3.Pc3 Pf6 4.Lg5 Le7 5.e5
Pg8 6.Le3 b6 7.Dg4 Lf8 8.h4 h5 9.Dg3 Pe7
10.Ld3 La6 11.Lg5 Dd7 12.Pd1 c5 13.c3
Pbc6 14.Pe2 Lxd3 15.Dxd3 Pf5 16.a4 c4
17.Df3 Pa5 18.Pe3 Pb3 19.Td1 Pxe3
20.fxe3 Le7 21.Lxe7 Dxe7 22.o-o Tc8
23.e4 dxe4 24.Dxe4 o-o 25.Pg3 g6 26.Tf6
Kg7 27.Tdf1 Tc7 28.Df4 Th8 29.Pe4 Pa5
30.Pd6 Tf8 31.g4 hxg4 32.h5 Td7 33.hxg6
Txd6 34.exd6 Dd7 35.Txf7+ Txf7 36.gxf7
1-0

(214) De Groot, A.D. - Van den Herik, J.
Hengelo, bij Prins thuis, 11.12.1983

1.e4 d6 2.f4 g6 3.Pf3 Lg7 4.Pc3 c5 5.Lc4 e6
6.d3 Pc6 7.o-o Pge7 8.De1 Pd4 9.Df2
Pxf3+ 10.Dxf3 a6 11.a4 Tb8 12.f5 exf5
13.g4 Le6 14.gxf5 Ld4+ 15.Le3 Lxc4
16.dxc4 gxf5 17.exf5 Pc6 18.Tae1 Kd7
19.Dd5 Df6 20.Pe4 Lxe3+ 21.Txe3 Dd4
22.Dxf7+ Pe7 23.De6+ Kd8 24.Pxd6 1-0

(215) De Groot, A.D. - Grapperhaus, B.F.M.
Zutphen, Cortlever thuis, 14.07.1988

1.e4 e6 2.d4 d5 3.Pc3 Lb4 4.Pge2 dxe4
5.a3 Lxc3+ 6.Pxc3 Pf6 7.Lg5 Pc6 8.Lb5
o-o 9.Lxc6 bxc6 10.Pxe4 e5 11.Lxf6 gxf6

³²⁹ Bertus Frans Enklaar (1 december 1943 – 3 oktober 1996) Internationaal meester (1973).

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

Persoonlijkheidspsychologie

De Groot werd internationaal bekend door zijn onderzoek naar het denkproces van schakers, gebaseerd op zijn proefschrift uit 1946.

De Groots belangstelling voor een vorm van schaakpsychologie blijkt al in zijn gymnasiumtijd als hij op 18 november 1930 aan het eerste van de zes verplichte opstellen begint: 'Het wezen van het schaakspel'.

De probleemstelling heeft betrekking op (goede) schaakspelers, en dit vraagt om een nadere bepaling:

Het is een buitengewoon interessant werk om eens op het wezen van het schaakspel dieper in te gaan, of ook om eens het karakter en de eigenschappen van bekende schakers te bestuderen. Als men dit doet, is natuurlijk de eerste vraag, die zich voordoet, onder welke rubriek het schaakspel gerangschikt moet worden; is het wetenschap, is het kunst, is het eenvoudig een moeilijk spel, zoals bijvoorbeeld bridge?

De vergelijking met bridge gaat niet op. Tenslotte blijft bij bridge iemands geluk één van de belangrijkste factoren, terwijl bij schaken de kansen aan het begin nagenoeg dezelfde zijn. Er is wel een kanttekening op zijn plaats, waaruit blijkt dat hij zich al serieus heeft geïnformeerd over een opmerkelijk verschil aan het begin van een schaakpartij:

Toch heeft een statistiek van Euwe van het toernooi in Karlsbad 1929, uitgewezen, dat (daar tenminste) bijna twee maal zoveel partijen door wit gewonnen werden als door zwart.

Het is kennelijk een klein voordeel om met wit te beginnen, dat echter over het geheel genomen, helemaal geen rol speelt, omdat met op alle grote wedstrijden evenveel met wit als met zwart speelt.

Aan de bestudering van het karakter komt de schrijver niet toe, want hij baseert zich verder bijna geheel op een boekje dat in 1923 in een Nederlandse vertaling is verschenen De nieuwe ideeën in het Schaakspel van Réti ³³⁴.

Zo geeft hij in navolging van Réti een populaire opvatting weer over bewonderenswaardige capaciteiten van goede schakers, die hij overigens goed kan gebruiken omdat hij deze bij zichzelf potentieel aanwezig acht gezien zijn eigen schaaksuccessen.

Dat er, om een goed schaker te zijn, intelligentie nodig is, is ook voor de leek zonder meer duidelijk. Immers, juist voor de leek is een goede schaker iemand, die heel gecompliceerde stellingen kan overzien, die wel tien zetten vooruit kan berekenen, die een heleboel partijen tegelijk of, – wat het summum van kunnen is – partijen helemaal zonder bord en stukken kan spelen.

Dit vindt de leek, en daar is wel wat op af te dingen, zoals Réti al deed toen hij tegensprak dat het bij het schaken slechts op combineren aankomt, maar niettemin, want De Groot spreekt uit ervaring als goede wiskunde leerling:

Hoewel zo iemand de verhouding van de moeilijkheid van de verschillende dingen natuurlijk helemaal verkeerd ziet, is er toch ongetwijfeld veel van waar, dat een schaker wiskundige aanleg nodig heeft. Hiervan het belangrijkste onderdeel is begrijpelijkerwijze het voorstellingsvermogen (stereometrie).

Als Réti de schaakmeester Rubinstein ³³⁵, de grootste kunstenaar onder de schaakmeesters noemt, komt hij op het idee dat schaken ook

³³⁴ Richárd Réti (28 mei 1889 - 6 juni 1929) Van origine Hongaars-Oostenrijks schaker.

³³⁵ Akiba Kiwelowicz Rubinstein (1 december 1880 – 15 maart 1961 Joods-Poolse grootmeester (1950).

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

kunst is. Daarvoor heeft hij nog een eigen argument, dat geïnspireerd is door het naspelen van de drie partijen van de negentiende-eeuwse schaakmeester Morphy ³³⁶ die Réti presenteert. Het laat ook zien dat muziek beluisteren hem na aan het hart ligt.

Een van de beste bewijzen is mijns inziens wel de precies gelijksoortige emotie, die ik beleef als ik Mozart-muziek hoor en als ik een partij van Morphy naspeel.

Een idee, dat niet bij Réti te vinden is, komt op bij de beantwoording van de vraag: In welk onderdeel van het schaakspel schuilt dan wel het kunstelement?

Richard Réti

In de eerste plaats blijkt dit in ingewikkelde stellingen uit de intuïtie, van bijvoorbeeld de simultaanspeler, die hem in een minimum van tijd, veel te kort om ook maar iets van de mogelijkheden te voorzien, toch de goede zet doet spelen. Vooral echter schuilt dit kunstelement in de moderne, dus rustige positiepartij. Dit is namelijk het gevoel voor het evenwicht van de stelling, dat vooral de zwartspeler in de moderne opening zo nodig heeft.

Dat intuïtie een belangrijke rol speelt is De Groot bekend. Nadat Aljechin het wereldkampioenschap van Capablanca had overgenomen schreef de Nieuwe Haarlemsche Courant op 1 december 1927: Waar Capablanca's berekening ophoudt, begint echter Aljechins fijne intuïtie.

Hij volgt verder Réti's beschouwingen over evenwicht, ³³⁷ maar hij geeft er een eigen draai

aan met aanvoelen, een ander woord voor intuïtie:

Vooraf echter schuilt dit kunstelement in de moderne, dus rustige positiepartij. Dit is namelijk het gevoel voor het evenwicht van de stelling, dat vooral de zwartspeler in de moderne opening zo nodig heeft. Dat dit evenwichtsgevoel hier nodig is, volgt uit het grondprincipe van de moderne opening: Wacht af, hoe je tegenstander zijn centrumpionnen opstelt om, als hij kleur bekend heeft hieromtrent, hem in zijn zwakke plekken aan te tasten, en de centrum(pionnen)-tegenstoot op te vangen; zodat dus zwart zijn opstelling anders maakt, naarmate wit op andere wijze het centrum van het bord bezet. Hierbij moet nl. de vraag, waar en wanneer die tegenstoot moet gedaan worden, bijna uitsluitend door aanvoelen beantwoord worden.

Het opstel wordt door de leraar Nederlands, Haanstra, met een 9 gehonoreerd. Bovendien wordt het geplaatst in de Lyceumkrant. Opstellen schrijven betekent voor De Groot dat hij zijn meningen op schrift kan stellen. Dat doet hij sinds mei 1931 ook in dagboekschriften, die veel psychologische beschouwingen bevatten. De eerste opmerking van dien aard over schaken staat in zijn derde dagboekschrift en is gedateerd op 12 augustus 1931:

Schaakaanleg heb ik in vrij grote mate. Maar speel eens tegen Veerkamp! Van dezelfde leeftijd en een veel, veel sterker schaak gevoel dan ik.

Een volgende opmerking over schaken maakt hij in het vierde dagboekschrift binnen een betoog over intuïtie. Hij kwam hierop, omdat zijn scheikundeleraar gezegd had dat oplossingen door even logisch redeneren, doordenken, tot stand komen, wat hem te beperkt lijkt. Bovendien wil hij niet alle vormen van intuïtie over één kam scheren en opmerkelijk genoeg begint hij met intuïtie bij het schaken:

Intuïtie te verdelen, vermoedelijk in vele soorten; allereerst de schaker [die] in een ingewikkelde stelling in korte tijd de juiste zet [vindt]: Dat zal wel goed zijn, is ook goed. Deze intuïtie is mogelijk alleen bij grote geconcentreerdheid [en] komt meestal voort uit analogie-zien, en de capaciteit tot combinatie van analogieën.

³³⁶ Paul Charles Morphy (22 juni 1837 –10 juli 1884) Amerikaans schaker.

³³⁷ R. Réti, p. 48.

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

the best of it. Evenals in het leven kan men dan vaak voordelen verkrijgen – door het onvermoeid bestrijden van die zwakten – die zwaarder gaan wegen dan de oorspronkelijke zwakke plekken: overcompensatie dus.

Ter demonstratie worden elf partijen genoemd, waaronder vijf met Gerard Kroone, alle te vinden in de schaakschriften. Dat bij schaken nog meer psychologie te pas kan komen, blijkt uit de slotopmerkingen:

De laatste tijd merk ik vaak zelfbewustzijnsgebreken bij mijn tegenstanders op en maak daar dan grif gebruik van! Zo dacht de Z. S. C-er Bakker, dat hij op de zevende zet al verloren stond, zoals hij na afloop verklaarde. Dat is ook een kunst: je tegenstander de indruk geven dat hij slecht staat! Zo accepteerden Zoontjes en Kreetz met graagte mijn remise aanbod bij voordelige stelling voor hen. Kreetz ³⁴¹ kon zelfs op slag een pion winnen! Maar, bescheten (d. i. intensivum van bescheiden!) Joodje als hij was, durfde hij mijn reputatie (ik had 4 uit 4!) niet te trotseren.

³⁴²

Natuurlijk is er een groot verschil tussen amateurschakers en beroepsschakers, met Aljechin aan de top. De Groot heeft grote bewondering voor de wereldkampioen. Dit komt tot uitdrukking als hij overweegt een boek te schrijven over de mens:

Van het menstype, dat ik in dit boek ga propageren, beginselloos, rusteloos, goddeloos, intens levend, on-religieus, onburgerlijk voorbeeld in het zoveel beperktere kader van het ... schaakspel. Ik bedoel natuurlijk de eeuwige strever (niet streber!) Aljechin.

Eén en ander wordt in meer dan zes bladzijden uitgewerkt, te beginnen met een lofzang op de wereldkampioen schaken, die op dit moment dagelijks in het nieuws is vanwege zijn match tegen de uitdager Bogoljubow. De bekende schaakmeester Nimzowitsch ³⁴³ becommentarieert de partijen in De Telegraaf en De Groot is er een trouwe lezer van. Hij parafraseert een commentaar bij de vijfde partij, over een stelling waarin Aljechin zeer gedrongen is komen te staan, zodat de supporters van Aljechin opmerken dat die ook maar een mens is, en hij laat er op volgen: Enfin,

als Aljechin volgens de mening van experts op verlies staat, dan zegt dat nog niets. Want:

Aljechin is op zijn gebied een ideaal-figuur: hij is de meest intense schaker van de tegenwoordige meester-generatie, in zijn partijen trillen de hoogste spanningen. Hij speelt volkomen ondogmatisch, in zoverre dat hij alle vroeger opgestelde en tegenwoordig gangbare opvattingen kent, maar zich in geen ervan verliest.

Sterker nog:

Uit al zijn partijen spreekt de enige, geestelijk-volwassen, waardige opvatting van schaakspel zowel als leven: het opportunisme.

Alexander Aljechin

Is Aljechin in dit opzicht uniek?

De vorige generatie heeft ook één grote schaakpsycholoog en opportunist gekend, te weten Lasker. Hoewel hij nog leeft en nog een buitengewone figuur is, geeft het feit dat hij aan het eind van de vorige eeuw al wereldkampioen was, me toch wel het recht van vorige generatie te spreken. Ook Lasker is een buitengewone figuur geweest, maar toch is Aljechin mij nog dierbaarder vanwege de ongeëvenaarde felheid waarmee hij zijn partijen speelt. Hij speelt zijn leven overigens met eenzelfde felheid; zijn tegenwoordige vrouw schijnt zijn vijfde te zijn of zijn zesde; dat weet men niet precies te vertellen. Het is misschien heel slecht van mij, maar ook dat bewonder ik ten volle!

³⁴¹ Petrus Johannes Bernardus Kreetz (3 juni 1898 – 4 april 1973) Onderwijzer

³⁴² Petrus Johannes Bernardus Kreetz was beslist niet Joods.

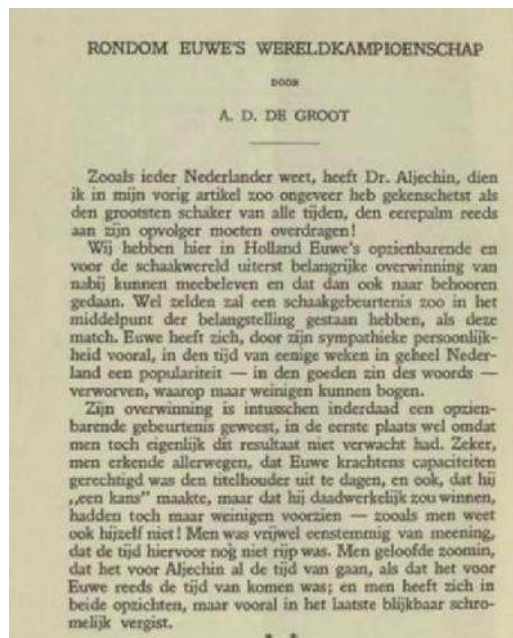
³⁴³ Aaron Nimzowitsch (7 november 1886 – 16 maart 1935) Van origine Lets schaker maar voornamelijk woonachtig in Denemarken.

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

Over de diverse verklaringen, waarom Aljechin niet aan de verwachtingen heeft voldaan, wordt opgemerkt, dat men te weinig acht geslagen heeft op de stijlkwestie:

Tenslotte speelt Aljechin niet alleen; hij kan, ten dele, slechts zo mooi spelen, als zijn tegenstander hem toestaat. En men moet erkennen, dat Euwe's uiterst actieve, als het ware omhullende speelwijze met zijn weldoordachte, niet te overtreffen partijopzet welhaast geschapen schijnt te zijn on Aljechins romantische stijl te bestrijden.

Het tweede tijdschriftartikel in het Haagsch Maandblad, Rondom Euwe's wereldkampioenschap, verschijnt in februari 1936.

Na een korte inleiding waarin Euwe's overwinning een opzienbarende gebeurtenis wordt genoemd omdat die niet verwacht was, volgen drie paragrafen.

Net zoals in het artikel Na het schaakduel wordt in de eerste paragraaf aan de hand van de geschiedenis van het wereldkampioenschap schaken aandacht gevraagd voor stijl. Nu wordt het serieus aangepakt:

Steeds heeft de stijl van de wereldkampioen zijn tijdperk min of meer beheerst: omstreeks 1860 speelde men à la Anderssen op koningsaanval; Steinitz' nieuwe theorie en nieuwe positionele speelwijze bracht een geweldige omwenteling teweeg; sinds Lasker heeft overal het psychologische en

opportunistische – in goede zin! – spel zijn intrede gedaan, en zelfs de kortere heerschappijen van Capablanca en Aljechin hebben sporen achtergelaten.

In Amerika imiteerde men Capablanca, in Rusland Aljechin. Zo zal dus nu de periode van Euwe, die trouwens ook te voren al vrij veel school gemaakt heeft, beginnen. Na Capablanca's onpersoonlijke en Aljechins neo-romantische stijl, zal nu de methodische speelwijze van Euwe in de mode komen!

Daarmee is niet het laatste woord gezegd, want: *Wat betekent het eigenlijk, wanneer we zeggen, dat een schaakmeester een uitgesproken stijl heeft?*

Tenslotte niet meer dan dit: dat één op de tien, twintig, misschien zelfs wel vijftig door hem gespeelde partijen een bepaald, typisch beeld oplevert.

Zo blijkt de kwestie van stijl een opmaat voor een meer wetenschappelijke theorie over zetkeuze bij het schaken:

Maar hoe is het nu te verklaren, dat zich iemands stijl maar zo zelden demonstreert? Het antwoord daarop is niet moeilijk te geven: dat komt doordat het schaakspel de beoefenaar nu eenmaal in allereerste instantie logisch oplosbare problemen stelt. Alleen wanneer de vraag naar de beste zet, naar het beste speelplan door de speler niet meer kan worden beantwoord, wanneer dus de objectieve stemmen staken, kunnen meer subjectieve motieven in het geding komen. Wanneer men een lijstje zou moeten opstellen van de motieven, die de meester-schaker bij de keuze van zijn zet gemiddeld beheerst, dan zou dat er waarschijnlijk ongeveer zo uitzien:

- 95 % zuiver redelijke motieven, gegrond op objectieve beoordeling (dat is – naar mijn oordeel – beter)
- 4 % intuïtieve motieven en gevoelsvoorkeur (dat lijkt mij beter en dat ligt mij beter),
- 1 % psychologische motieven (dat ligt hem slechter!)

Hiermee wordt ook verklaard waar kenmerkende stijlpartijen zo zeldzaam zijn: alleen de gevoelsvoorkeur komt in aanmerking voor het markeren van een persoonlijke stijl. De genoemde 4% wordt van belang in de volgende paragraaf over de vraag of en in hoeverre het schaakspel wetenschap of kunst

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

is, want daarin onderscheiden de wetenschappelijke en artistieke schaakmeesters zich, in dit geval met name Euwe en Aljechin. Zoals men weet vertegenwoordigt Euwe met zijn methodische, objectieve, streng logische en onpersoonlijke stijl de wetenschappelijke richting, terwijl Aljechins fantasierijk, subjectief, paradoxaal en persoonlijk spel juist de schaakkunstenaar typeert.

Algemeen geldt:

De onpersoonlijke decideert in hoofdzaak met behulp van een zuiver wetenschappelijke intuïtie, een gevoel-voor-het-waarschijnlijke, in een jarenlange praktijk verworven; zij beginnen met uit te zien naar de eenvoudigste sterkste zet. De persoonlijke gebruikt meer gevoelsoverwegingen en hun intuïtie is veeleer kunstzinnig; zij overwegen eerst de schoonste zet.

De schaakpsycholoog heeft nog veel meer te zeggen over de twee grootmeesters, zoals over het verloop van de tweekamp, en hij trekt zelfs een conclusie uit Euwe's leefwijze:

Daarbij moet men ook in aanmerking nemen, dat een groot aantal factoren ten gunste van Euwe aanwezig was: hij was de jongere Heraufkömmling, aanvaller tegenover verdediger, is verder amateur, geheelonthouder, niet-roker: dat zijn evenzovele psychische voordelen ten opzichte van den ander, die daar alleen zijn grote reputatie kon tegenoverstellen.

Uiteindelijk relateert hij zijn diverse analyses: *Met dat al verliest men niet uit het oog, dat van alle hier genoemde oorzaken van de titelovergang: Euwe's vooruitgang, Aljechins aftakeling (?), het stijlverschil, psychische factoren enz., de eerste verreweg de belangrijkste is! De sterkste heeft gewonnen! Daarom ben ik van mening, dat het tijdperk van de nieuwe kampioen zeker niet van kortere duur behoeft te zijn dan dat van zijn*

voorganger. De revanchematch behoeft hij zeker niet te duchten, al was het alleen maar om de psychologische onwaarschijnlijkheid van het terugwinnen van een wereldtitel: zoiets komt niet voor!

Zo heeft De Groot zich voor de buitenwereld als schaakpsycholoog op de kaart gezet. En hij gaat door als schaakjournalist, te beginnen met het artikel het toernooi te Zandvoort De deelnemers, in het Haarlems Dagblad van zaterdag 18 juli 1936.

Hij doet zich voor als een oude en ervaren journalist. Dit blijkt al uit de korte karakteristieken van de spelers, die overigens gedeeltelijk gebaseerd zijn op de beschrijvingen in het nieuw opgerichte weekblad de Schaakwereld. Daar staat over Lodewijk Prins: De jongste der Nederlandsche deelnemers. Ongetwijfeld heeft hij een bijzondere aanleg, doch speelt vaak bizar.³⁶⁸

De Groot geeft een beoordeling die voor een deel ook op hemzelf van toepassing is:

Wat de jongste Nederlandse deelnemer, Lo Prins (23 jaar) betreft: zijn fantastische stijl is niet erg geschikt om tegen grootmeesters succes te hebben. Zijn combinaties worden koelbloedig weerlegd, hij loopt zich te pletter tegen de muur der vastere techniek. Zo is het hem tot dusverre vrij regelmatig vergaan – en het is te vrezen, dat het nu niet anders zal zijn. In zoverre is het eigenlijk jammer, dat van Scheltinga niet van de partij is hier – zoals men wellicht weet, speelden Prins en hij een match om de plaats van de vierde Nederlander, die Prins met 2–1 won, want hem zou het ongetwijfeld wel gelukt zijn, verschillende der buitenlanders een half puntje te ontfutselen. Maar Prins' scores vertonen bijna altijd alleen maar enen en nullen – en van een één tegen een grootmeester kan welhaast geen sprake zijn zodat de nullen overblijven

³⁶⁸ De Schaakwereld 17 juli 1936

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

Voor De Groot, die in september 1937 overgegaan is op de studie wijsbegeerte met hoofdvak psychologie binnen de Faculteit der wis- en natuurkunde is een wens in vervulling gegaan. In de dagbladartikelen werden deze disciplines al gecombineerd, maar daarbij berustten de psychologische overwegingen niet zozeer op wetenschappelijke resultaten als wel op persoonlijke bevindingen.

Dat verandert als hij van Révész ³⁷⁸ de kans krijgt om op de vierde Psychologen dag van 21 mei een lezing te geven.

Het thema van de dag is begaafdheid, een onderwerp dat in de belangstelling van Révész staat. Hijzelf zelf zal een lezing geven over de ongedeeltheid der begaafdheidsvormen, terwijl zijn medewerker Duyker ³⁷⁹ de methodologische grondslagen van het onderzoek der begaafdheid zal behandelen. Van buiten is Prof. Waterink ³⁸⁰, hoogleraar aan de Vrije Universiteit aangetrokken. Hij gaat spreken over begaafdheid als kwalificatie voor persoonlijkheid. De Groots onderwerp is – niet verrassend – begaafdheid voor het schaakspel. Uit de uiteindelijk gedrukte tekst van zijn lezing blijkt hoe systematisch het betoog is opgezet.

Het bestaat uit twee delen, I. Aanknopingspunten en II. Analyse der gevonden eigenschappen.

In deel I worden twee speciale bekwaamheden besproken, het vermogen om simultaan te spelen en het vermogen om blind simultaan te spelen. Beide bekwaamheden bezit de schrijver zelf ook, zij het dat het aantal tegenstanders daarbij in zijn praktijk tot nu toe beperkt is gebleven tot respectievelijk twaalf gewoon simultaan en een Blindsimultaan aan vier borden. (met overspelen van (3) blunders (!) ³⁸¹. Daarentegen zou iedere schaker van meestersterkte tegen minstens 20 à 30 tegenstanders tegelijk en iedere schaakmeester wel tegen minstens 3 à 4 tegenstanders uit het hoofd kunnen spelen, terwijl grote aantallen blindpartijen zijn voorbehouden aan slechts enkele meesterschakers, zoals Aljechin en in 1937 nog Koltanowski ³⁸², die in Edinburgh

tegen 34 tegenstanders speelde, 24 partijen won en 10 remise maakte, in een tijd van 13½ uur.

Over de eigenschappen die iemand moet hebben om te kunnen blindspelen komt De Groot tot dezelfde drie hoofdcomponenten als Binet ³⁸³ bij diens bekende onderzoek omtrent het blindspel in *Psychologie des Grands Calculateurs et Joueurs d'Échecs* uit 1894: schaakgeheugen, voorstellingsvermogen en ervaring. ³⁸⁴

Alleen gaat De Groot verder dan Binet door de bijzondere vermogens van een sterke speler te karakteriseren als positiegevoel en combinatievermogen. Beide kwaliteiten worden toegelicht met formuleringen die typisch zijn voor de jonge schaakpsycholoog, bijvoorbeeld: ³⁸⁵

Het positiegevoel kan men omschrijven als het vermogen, een schaakstelling naar zijn innerlijke waarde, d.w.z. in verband met de erin besloten liggende toekomstmogelijkheden, intuïtief – dus zonder dat exacte motivering mogelijk is, – juist te beoordelen, b.v. als gelijk, of als gunstig voor wit, als gewonnen enz. Het gaat dus om alweer door ervaring gesteund (verworven) intuïtief vermogen.

³⁷⁸ Géza Révész (9 december 1978 – 19 augustus 1955) Hongaars-Nederlands psycholoog die wordt wel beschouwd als een van de pioniers van de Europese psychologie.

³⁷⁹ Prof. dr. Hubertus Carl Johannes Duijker (10 oktober 1912 – 24 april 1983) Hoogleraar experimentele Psychologie.

³⁸⁰ Prof. Jan Waterink (20 oktober 1890 – 29 november 1966) Psycholoog, pedagoog en hoogleraar.

³⁸¹ Het citaat is afkomstig uit een schrift met schaakdiagrammen.

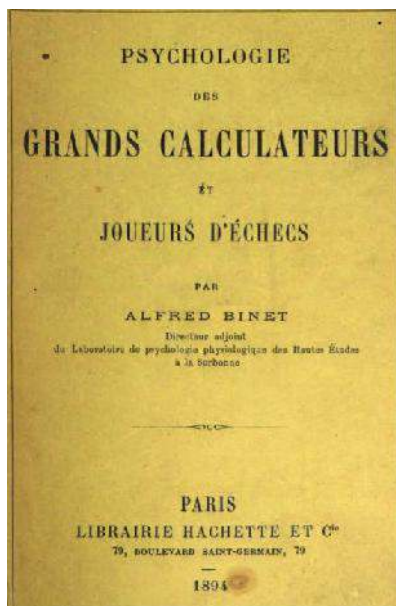
³⁸² George Koltanowski (17 september 1903 – 5 februari 2000) Belgisch Grootmeester (1988) die in 1938 uitweek naar de Verenigde Staten.

³⁸³ Alfred Binet (11 juli 1857 – 18 oktober 1911) Frans psycholoog, naar wie de Stanford-Binet-intelligentieschaal is genoemd. Hij werkte op het terrein van de experimentele psychologie.

³⁸⁴ A. Binet (1894), p. 262 en p. 337.

³⁸⁵ A. D. de Groot (1938), p. 98.

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

Zo heeft hij voor de eerste keer zijn theorie over intuïtie tijdens een wetenschappelijke bijeenkomst en in een professioneel tijdschrift kunnen presenteren.

Bij Binet vindt hij tenminste steun voor zijn opvatting in het volgende citaat dat afkomstig is van Goetz ³⁸⁶, een sterke schaker die Binet uitgebreid van informatie heeft voorzien: ³⁸⁷

Alfred Binet

Pour toute chose souvent raisonnée, il arrive un moment où on la possède inconsciemment. Il existe, au fond de chaque joueur, une foule de syllogismes échiquéens à l'état latent, qui lui permettent de sauter, en un clin d'œil, d'un bout de la chaîne à l'autre, de trouver entre mille les deux ou trois coups qui entrent en considération, d'avoir ce que l'on appelle le sentiment de la position. Aussi bien dans la partie vue que dans la partie jouée sans voir, chaque position que je crée ou que je vois se

former devant moi parle au-delà de mon raisonnement, à ma sensibilité, elle me fait une impression sui generis.

Bij het combinatiegevoel gaat het om redeneringen van de vorm Als ik dit doe, dan kan hij zus of zo spelen; in het ene geval speel ik dit, dan moet hij wel dat antwoorden, dan doe ik die zet en dan win ik het. In het andere geval ... enz. Niets bijzonders dus, maar er is een verschil tussen een goede en een slechte combinatiespeler en dat hangt af van iemands schaakgeheugen, voorstellingsvermogen, schaakervaring, vindingrijkheid en denkdiscipline.

Hoewel hij bekend is met Euwe's boek Strategie en taktiek in het schaakspel verwijst De Groot er niet naar. Euwe had drie kardinale eigenschappen genoemd, die de combinatiekunst van de speler bepalen, namelijk vindingrijkheid of fantasie, sterkte van geest of concentratie, en oefening of routine. ³⁸⁸ Niet zo verschillend van de capaciteiten die de aankomende schaakpsycholoog onderscheidt.

Maar deze gaat er in deel II dieper op in dan Euwe. Behalve van het genoemde boek van Binet wordt er gebruik gemaakt van Psychologie des Schachspiels van drie Russische professoren, Djakow, Rudik en Petrowski ³⁸⁹ en van Philosophie des Schachs door Junk. ³⁹⁰

Euwe had het eerstgenoemde boek in de Nieuwe Rotterdamse Courant van 29 maart 1929 besproken. De volledige titel luidt: Psychologie des Schachspiels auf der Grundlage psychotechnischer Experimente an den Teilnehmern des internationalen Schachturniers zu Moskau 1925.

Euwe gaat hier nader in op de psychotechnische experimenten tijdens de wedstrijd te Moskou. Hij noemt de vijf kenmerken waarop de schakers door de onderzoekers worden getest, a. geheugen, b. opmerkingsgave, c. combinatievermogen (en andere cognitieve vaardigheden), d. voorstellingsvermogen en e. intellectuele karakter, wederom eigenschappen die voor een deel overeenkomen met de karakteristieken waarvan De Groot wil zien in hoeverre goede en slechte schakers daarin verschillen en waarop eventuele verschillen berusten. Dat was overigens niet de doelstelling van de Russische onderzoekers.

³⁸⁶ Alphonse Goetz (A. Geoffroy-Dausay; 1865-1934

³⁸⁷ A. Binet (1894), p. 350. De laatste zin wordt door Binet ook gegeven op p. 265.

³⁸⁸ M. Euwe (1935), p.88.

³⁸⁹ Djakow, Rudik en Petrowski (1925).

³⁹⁰ W. Junk (1918).

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

Wetenschappelijke denkpsychologie

Na zijn afstuderen, onder andere op een scriptie met uitwerkingen van zijn experimenten tijdens het A.V.R.O.-toernooi en latere vervollexperimenten, waar Euwe, Van Scheltinga, mevrouw Roodzant en nog vijf anderen – geen clubspelers – aan deelnemen, heeft De Groot, die nu als drs. de Groot door het leven gaat, tijdens zijn leraarschap geen tijd voor veel bespiegelingen. Pas als hij daarna als medewerker aan het Psychologisch Instituut van dr. Luning Prak na het voltooiën van een tweedelig artikel Toegepaste kennis- en taalkritiek in de psychologie besluit om een proefschrift te schrijven komt hij bij zijn denken over het denken van schakers weer tot denkpsychologische beschouwingen.

Révész is al als promotor benaderd. Hij eist dat het proefschrift meer inhoudt dan de resultaten van de experimenten. Nodig is een theoretisch kader. De Groot vindt dit allereerst in het boek *Zur Psychologie des produktiven Denkens* uit 1935 van Duncker ⁴¹², dat al voor het afstuderen al in zijn bezit was.

In een uitgebreide voetnoot verwijst Duncker naar twee substantiële werken van Selz ⁴¹³, genoemd - Selz I, *Über die Gesetze des geordneten Denkverlaufs* uit 1913 en - Selz II, *Zur Psychologie des produktiven Denkens und Irrtums* uit 1922.

¹ Schon O. SELZ fand in seinen Versuchen über Aufgabelösung ähnliche „Transformationen“ von Aufgaben. (Vgl. „Über die Gesetze des geordneten Denkverlaufs“ 1913 – im folgenden zitiert als SELZ I, S. 87, ferner „Zur Psychologie des produktiven Denkens und des Irrtums“ 1922 – SELZ II, S. 41). SELZ definiert Transformation der Aufgabe als „Vertauschung des ursprünglichen Ziels mit einem spezielleren“ oder ausführlicher „die Ersetzung der Aufgabe durch eine andere Aufgabe, durch deren Lösung die ursprüngliche Aufgabe mitgelöst werden soll“. Ich gebe zwei Beispiele aus seinem experimentellen Repertoire. Die eine Aufgabe lautet: „Zwei Hauptarten von Wahlrecht?“ Einer Vp fällt zunächst ein, „daß sie mehrere Wahlrechtseinteilungen kennt, und sie stellt sich nun die spezielle Aufgabe, eine dieser Einteilungen zu reproduzieren“. Einer anderen Vp kommt

zum Bewußtsein, „daß es einen extremen Wahlrechtsgegensatz gebe, der den zwischen dem deutschen Norden und dem deutschen Süden noch übertreffe, und sie sucht nun diesen Gegensatz näher zu bestimmen, wobei die geläufigere Bestimmung nach der örtlichen Beziehung der weniger geläufigen inhaltlichen wieder vorhergeht.“ (I. S. 65, das Protokoll selbst s. S. 40.) – Ein zweites Beispiel: bei der Aufgabe „nebengeordneter Begriff zu Bahnsteig?“ ist eine von vielen Vpn vollzogene Aufgabetransformation: „ein anderer Teil des konkreten räumlichen Ganzen von Bahnsteig?“ (was z. B. zu der Lösung „Geleise“ führte), vgl. II, S. 142. – SELZ nennt Transformationen, die einem ganzen Aufgabetypus generell zugeordnet sind, „Lösungsmethoden“.

⁴¹² Karl Duncker (2 Februari 1903 – 23 Februari 1940) Duits psycholoog.

⁴¹³ Otto Selz (14 februari 1881 – 27 augustus 1943 Duits filosoof en psycholoog..

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

De strepen zijn van De Groot zelf. Het is aannemelijk dat hij vervolgens het eerste boek van Selz uit een bibliotheek heeft gehaald. De twee boeken waren overigens in Nederland niet onopgemerkt gebleven. Al in 1937 worden ze genoemd bij het lemma Selz in het veertiende deel van de Winkler Prins Algemene Encyclopedie. Ook van der Waals vermeldt ze in het lemma Denken van het Handboek van het moderne denken. Hij schreef bovendien dat vooral Selz waardevolle bijdragen leverde tot de theorie van het geordende en het productieve denken. Ook zijn er nog de volgende formuleringen van Kohnstamm ⁴¹⁴ Wat Selz zich in zijn grote werk: *Über die Gesetze des geordneten Denkverlaufs* ten doel had gesteld, kan ongeveer aldus in het kort worden aangegeven:

Vruchtbaar denken (waartoe zowel het oplossen van een nieuw probleem als het terugvinden van iets, dat men geweten heeft, behoort) onderscheidt zich van ongeordend denken door de toepassing van bepaalde oplossingsmethoden voor het probleem in kwestie. Het is de taak der denkpsychologie de oplossingsmethoden, die vermoedelijk zeer talrijk zijn, te leren kennen voor alle ons bekende probleemsoorten. Worden zij bewust toegepast, dan leidt dit tot een sterk verhoogde vruchtbaarheid van het denken.

Otto Selz rond 1930

Kohnstamm had Selz al eind jaren twintig in Mannheim opgezocht. Selz zelf was al in september 1926 in Groningen geweest om het Achtste Internationaal Congres voor Psychologie bij te wonen.

⁴¹⁴ Philipp Abraham Kohnstamm (17 juni 1875 – 31 december 1951) is bekend geworden als een van de grondleggers van de wetenschappelijke pedagogiek en didactiek in Nederland.

⁴¹⁵ Algemeen Handelsblad 10 september 1926.

Hij gaf daar toen een lezing in de sectie Denkprocessen. ⁴¹⁵ Opvallender is dat zijn gedrukte voordracht *Der schöpferische Mensch* meteen na verschijnen prof. Casimir ⁴¹⁶ inspireerde tot het schrijven van het artikel *De scheppende mens* in de *Telegraaf* van 17 mei 1931. Hierin neemt deze Leidse hoogleraar in de opvoedkunde een voorbeeld van Selz met bronvermelding over.

Verder worden de baanbrekende onderzoeken van Selz genoemd in het maandblad *Adverteren, Verkopen, Efficiency: Moderne geheugenpsychologie en reclame*. Dit artikel is in zijn geheel overgenomen door *Onze Courant*. Katholiek Dagblad voor West-Friesland. De niet nader genoemde schrijver baseert zich hier evenals Kohnstamm op Selz' eerste hoofdwerk.

Hij of zij legt de drie wetten van complexaanvulling niet alleen uit:

Wegens hun belangrijkheid geven wij ze hier in het kort weer:

1e Wet:

Complexen worden in het geheel in het geheugen opgenomen en ook als geheel gereproduceerd;

2e Wet:

Een deel van het complex is in staat et geheel complex tot bewustzijn te brengen;

3e Wet:

Zelfs een abstract schema van een complex is in staat het geheel complex tot bewustzijn te brengen.

Wat Kohnstamm over de denkpsychologie van Selz schreef, had in Nederland een grote invloed. Al in 1934 besteedt Kohnstamms promovendus Langeveld ⁴¹⁷ aandacht aan werk van Selz.

In zijn proefschrift *Taal en denken - Een theoretische en didactische bijdrage tot het voortgezet onderwijs in de moderne taal*, inzonderheid tot dat der grammatica betoogt hij om te beginnen dat de taalpsychologie, onder andere die van Selz en zijn leerlingen een onmisbare veronderstelling is van alle taal pedagogie en taaldidactiek.

⁴¹⁶ Rommert Casimir (29 september 1877 – 13 maart 1957) Nederlands opvoedkundige en onderwijsvernieuwer.

⁴¹⁷ Martinus Jan Langeveld (30 oktober 1905 – 15 december 1989) Eén van de belangrijkste Nederlandse pedagogen uit de tweede helft van de 20e eeuw.

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

Van de promotieplechtigheid is een foto gemaakt die behouden is gebleven. Dr. A. D. de Groot, zoals drs. de Groot zich nu mag noemen, kan voortaan ook vermelden dat hij cum laude kreeg. Het wordt gevierd met een promotie-souper bij zus Inie en haar man Hein in Naarden op 24 oktober.

De handelsuitgave van het proefschrift bevat een voorwoord van Révész. Hij zwaait De Groot inderdaad lof toe:

Wij danken het aan een gelukkige samenloop van omstandigheden, dat de schrijver de kennis en ervaring bezit, die nodig zijn voor de psychologische analyse van het schaak denken: hij is psycholoog en mathematicus enerzijds, schaakmeester anderzijds.

Deze zeldzame combinatie van verschillende bekwaamheden hebben de schrijver in staat

gesteld, om een vraagstuk te behandelen, dat tot de aantrekkelijkste problemen der denkpsychologie behoort, en dat juist door de grillige verdeling der capaciteiten zijn bewerker nog niet heeft gevonden.

Aan de verdere uitwerking van de denkpsychologie komt de jonge doctor echter vooralsnog niet toe. Hij moet zich nu onderscheiden als bedrijfspsycholoog.

Toch krijgt hij al enkele dagen na de promotie enige erkenning voor zijn werk tijdens een leergang voor wiskundeleraren in het Mathematisch Centrum te Amsterdam. De wiskundige dr. J. de Groot ⁴⁹⁰ houdt daarbij op donderdag 31 oktober 1946 een voordracht over Het scheppend vermogen van de wiskundige.

Hij neemt een voorbeeld over uit het boek van Duncker, gaat in op de theorie van Selz en hij verwijst, zij het in verband met het denken van de blind spelende schaker, naar de grondige en uitvoerige dissertatie over 'Het denken van den schaker':

De schrijver, A. D. de Groot, brengt daar nog weer eens duidelijk naar voren, dat een blindspeler niet een geheel bord met stukken voor zich ziet, maar in plaats daarvan een totaalschema, een totaalstructuur, waarin reeds van de vorm der stukken geabstraheerd is, waarin ook niet op een bepaald tijdstip het gehele bord is opgenomen, maar een gedeelte

⁴⁹⁰ Dr. Johannes de Groot (7 May 1914 – 11 September 1972) Nederlands wiskundige.

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

stratiformiteit in het denken hem noopt tot een eveneens tweedelig artikel.

Zijn kritiek is niet mals en gaat speciaal over de interpretatie van de theorie van Selz, wiens benadering volgens Van Parreren mechanisch zou zijn, maar interessanter zijn de passages waar De Groot zijn eigen ideeën over de denkpsychologie uiteenzet, zeker als het daarbij gaat om preciseringen, zoals in zijn beschrijving van de momenten waardoor het wetmatige verloop van het denkproces gedetermineerd gedacht wordt:

Welnu, wij hebben te doen met een subject (1), dat een probleem (2) wil oplossen (3); d.w.z. momenten zijn – en dit zijn essentiële onderscheidingen in ons model:

- 1. de intellectuele persoonlijkheid van het subject, d.i. diens arsenaal van operatie-disposities, voor zover ter beschikking;*
- 2. het probleem zelf, zo als dit door het subject wordt gevat;*
- 3. de determinatie tot oplossing van het probleem: de energetische of motivatie-factor, die het proces in gang zet en houdt.*

Deze momenten zijn zo algemeen, dat ze ook bij 'Het denken van den schaker' voorkomen. In zijn toelichting maakt De Groot daarover één opmerking bij het tweede moment:

Het model behoeft niet beperkt te blijven tot problemen, waarbij van tevoren objectief vastligt, welk antwoord, welke oplossing de (enig) juiste is. Er kunnen meerdere juiste oplossingen zijn – dat is reeds bij een wiskundige bewijs-opgave het geval. Het probleem behoeft echter ook niet objectief-oplosbaar te zijn – dat is reeds bij de zetkeuze in vele schaakstellingen het geval (vgl. 'Het Denken van den Schaker', p. 20-22).

Als lector, vervolgens op 1 juni 1950 hoogleraar geworden, kan De Groot ook een assistent uitzoeken. Dat wordt, niet toevallig, een goede schaker, Barendregt.

De Groot had hem al in 1945 gesproken toen hij de vraag kreeg waar je het beste psychologie kunt studeren. Hoewel hem dat toen afgeraden was vanwege de onredelijk grote aantallen eerstejaars, had Barendregt toch voor de UvA

gekozen, zoals De Groot opmerkte terecht achteraf gezien. En hij laat er op volgen:

Ik kwam hem nu tegen als een al tamelijk gerenommeerde doctoraalstudent vanwege zijn inzicht in de zogenaamde projectieve testmethodes (Rorschach e.a.). Hij moest bij mij nog een tentamen doen en een werkstuk maken. Dat ging over persoonlijkheidskenmerken van schakers, die hij getest had. Voor zover ik heb kunnen nagaan, is de tekst ervan verloren gegaan – een verlies voor biografen, maar voor de vakliteratuur niet zo erg, want het was, ook naar zijn eigen latere oordeel een nogal onrijp verhaal.

In een interview in de Twentsche Courant wordt nog vermeld dat het ging om onderzoekingen ten aanzien van het algemeen intelligentieniveau van schakers.⁵⁰³

'Het denken van den schaker' krijgt ook nauwelijks internationale aandacht. De Nederlandse taal was daar zeker debet aan. Toch wordt het bekeken en gelezen door niemand minder dan Shannon.⁵⁰⁴

Dit biedt zoveel perspectieven dat van een kantelpunt kan worden gesproken. Hoe dit gekomen is heeft De Groot eens verteld in een causerie aan de T.H. Delft:

Wat betreft de geschiedenis na 1946: de recensies waren zeer lovend, maar het effect van het boek was voorlopig nihil: het sloot namelijk nergens bij aan, in de psychologie. Alleen, zo bleek jaren later, werd het boek wel, door communicatie-ingenieurs m.n. dr. L. Stumpers van het Nat. Lab van de N.V. Philips, waar ik toen als bedrijfspsycholoog werkte, meegenomen naar de V.S.

Het kwam daar in handen van Shannon, de man van de wiskundige communicatietheorie, die geïnteresseerd was geraakt in de mogelijkheid van machine-programmering van schaken. In zijn baanbrekende artikel daarover – nog voornamelijk theorie in die tijd – wordt het boek geciteerd. Later bleek het ook in handen te zijn gekomen van Simon⁵⁰⁵ die eveneens in schaakprogrammering geïnteresseerd was. In 1954 kreeg ik een brief

functieleer aan de Universiteit Utrecht. Voor zijn benoeming in Utrecht was hij lector in de leerpsychologie aan de Universiteit van Amsterdam. Hij hield zich vooral bezig met de studie van de onderwijsleerprocessen.

⁵⁰³ W. J. Mühling, Gesprekken met grootmeesters. Schaken tekent het karakter. Twentsche Courant 15 juni 1950.

⁵⁰⁴ Claude Elwood Shannon (30 april 1916 – 24 februari 2001) Amerikaans wiskundige en elektrotechnicus en wordt wel de 'vader van de informatietheorie' genoemd

⁵⁰⁵ Herbert Alexander Simon 15 juni 1916 - 9 februari 2001) Amerikaans psycholoog en socioloog. Hij wordt ook wel gezien als de vader van de moderne bedrijfskunde.

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

van hem met het verzoek Kom eens langs als je in de V.S. bent!

Het baanbrekende artikel is Programming a computer for playing chess.⁵⁰⁶ Shannon verwijst hierin allereerst naar p. 17-18 van 'Het denken van den schaker'; het gaat over het gemiddeld aantal zetmogelijkheden.

Claude Shannon

Hij neemt een gedeelte de figuur van de keuzevrijheid in het proefschrift over in zijn eigen eerste figuur:⁵⁰⁷ Shannons tweede figuur is een boom, om Schuhs terminologie te gebruiken. Deze is net zo als bij Shuh en dus ook in het origineel horizontaal afgebeeld:⁵⁰⁸

Zoals we hebben gezien had De Groot in zijn proefschrift wel naar Schuhs boekje Wiskundige puzzels en spelen verwezen, maar niet in verband met zoekbomen. Pas in een lezing Hoe denken wij? voor medische studenten op 14 maart 1951 noemt hij de daar aanbevolen werkwijzen. Shannon verwijst bovendien naar p. 207 van A, 'Het denken van den schaker', waar het voorbeeld van successieve verdieping met vier bomen is afgebeeld.

He showed various typical positions to chess masters and asked them to decide on the best move, describing their analyses of the positions as they thought them through. In this manner the number and depth of the variations examined could be determined.

⁵⁰⁶ Shannon (1950).

⁵⁰⁷ Shannon (1950), p. 260.

⁵⁰⁸ Shannon (1950), p. 263.

⁵⁰⁹ Allen Newell (19 maart 1927-19 juli 1992)

Amerikaans onderzoeker in de informatica en cognitieve psychologie

⁵¹⁰ John Clifford Shaw (23 februari 1922 - 9 februari 1991) Systeemprogrammeur bij de RAND

Uiterekend de vernieuwingen die De Groot in een later stadium van zijn proefschrift had aangebracht, namelijk de bomen die niet op Selz terug te voeren zijn maar op Schuh, worden door Shannon van groot belang beschouwd.

Overigens had Shannon wel aandacht voor het feit dat grootmeesters – anders dan zwakke schakers – in staat zijn 15 of 20 zetten vooruit te denken, met Aljechin als voorbeeld. Hij verwijst naar de Engelse vertaling van diens boek met de beste partijen van 1924 tot 1937. Als De Groot constateert dat berekening diepteverschillen tussen grootmeesters en zwakke spelers niet op grond van zijn onderzoek konden worden vastgesteld, zou dit aan de beperkingen van de opgaven kunnen liggen.

Aljechins vermeldingen over zijn diepe berekeningen betroffen echte schaakpartijen. Het belang van Shannons artikel wordt benadrukt door Newell⁵⁰⁹, Shaw⁵¹⁰ en Simon in een artikel over schaakprogramma's dat in 1973 wordt gedrukt:⁵¹¹

The relevant history begins with a paper by Claude Shannon in 1949. He did not present a particular chess program, but discussed many of the basic problems involved. The framework he introduced has guided most of the subsequent analysis of the problem.

Als zij schrijven dat schaken volledig kan worden beschreven als een vertakte boom (chess can be completely described as a branching tree), en er een afbeelding van geven, verwijzen zij ook niet naar A. D. de Groot.

Dat doen zij pas als zij schakers en computers vergelijken:⁵¹²

Since this is our first example of actual play on a computer, it is worth looking a bit at the programming and machine problems. In a normal 8 × 8 game of chess there are about 30 alternatives at each move, on the average, thus looking two moves ahead brings 30⁴ continuations, about 800,000, into consideration.

In the reduced 6 × 6 game, the designers estimate the average number of alternatives at about 20, giving a total of about 1660,000

Corporation, een Amerikaanse non-profit denktank, onderzoeksinstituut en adviesbureau voor de publieke sector.

⁵¹¹ A. Newell, J. C. Shaw and H. A. Simon (1963), p. 42.

⁵¹² E. A. Feigenbaum and J. Feldman (eds.) (1963), p.47.

Hoofdstuk 2: Adriaan de Groot - Schaakpsycholoog

continuations per move. Even with this reduction of five to one, there are still a lot of positions to be looked at. By comparison, the best evidence suggests that the human player considers considerably less than 100 positions in the analysis of a move (De Groot, 1946).

Herbert Simon (l) en Allen Newell

Newell en Simon hadden De Groot al in 1955 gesproken: ⁵¹³

Toen ik in 1955, voor een geheel ander doel, met een groep Nederlandse sociaalpsychologen en bedrijfspsychologen in de Verenigde Staten was, had ik een uitnodiging van Simon in de zak om een dag op het Carnegie Institute of Technology te Pittsburgh met hem te komen praten over hun nieuwste onderzoeken en plannen.

Aan die uitnodiging heb ik gevolg gegeven. Het werd een gesprek à trois: Newell, toen nog een graduate student bij Simon, was de derde man. (Newell is nu alweer één van de senioren onder de voormannen op dit gebied – dat is: het gebied van de machine-simulatie van cognitieve processen.)

In dit gesprek bleek, dat zij van plan waren een machineprogramma te schrijven dat zou kunnen schaakspelen; en dat zij in dit programma onder andere een paar gegevens en ideeën uit mijn boek 'Het denken van den Schaker' wilden incorporeren.

De Nederlandse taal was dus toch geen belemmering:

Simon had zichzelf en passant de hoofdzaken van het Nederlands eigen gemaakt – en, naar in het gesprek bleek, voortreffelijk begrepen.

Dit is dus wel een succesje voor De Groot, want zijn poging om Europese psychologen te bereiken met een artikel Über das Denken des Schachspielers in het jubileumnummer van het tijdschrift Rivista di Psicologia zou op niets uitlopen. ⁵¹⁴

In de inleiding hiervan zegt hij het met zoveel woorden te betreuren dat de introspectief georiënteerde denkpsychologie zich na de dood van Kohnstamm niet voortgezet heeft. Hij hoopt echter dat zij in de vorm van zijn eigen schaakpsychologie, zoals die in 'Het denken van den schaker' was toegepast, weer zal herleven: ⁵¹⁵

Die Aufgabe dieses Artikels wird es nun sein, zu versuchen die unterbrochene Kontinuität, sei es etwas verspätet, wiederherzustellen. Daher folgt nach der Wiedergabe der Untersuchung selbst und ihrer wichtigsten Ergebnisse, eine Nachschrift, worin ein Blick in die Zukunft der Denkpsychologie versucht wird.

Wat volgt, is een samenvatting van zijn proefschrift. Wat betreft de toepassing van de methoden elders, houdt prof. de Groot in zijn nawoord een slag om de arm: ⁵¹⁶

Wahrscheinlich ist das allgemeine Bild des Schachdenkens, das hier entworfen wurde, repräsentativ für alle Prozesse, wobei mittels probierenden Denkens oder durchdachte Probleme auf eine Entscheidung hingezielt wird (decision processe). Zwar können diese Prozesse auf anderen Gebieten in verschiedenen Hinsichten vom Schachdenken abweichen.

Hij noemt wel twee nieuwe ontwikkelingen, wiskundige modellen voor besluitvormingsprocessen en de ontwikkeling van denkmachines. Bij het eerste vermeldt hij werk van Simon over rationale keuzes dat behulpzaam kan zijn bij het opstellen van psychologisch adequate hypothesen, bij het tweede verwijst hij naar een niet-gepubliceerd rapport van Newell, The chess machine: an example of dealing with a complex task by adaptation. ⁵¹⁷

Als De Groot in februari 1958 voor een onderwijskundig onderzoek in de Verenigde Staten is, voornamelijk in Princeton, maakt hij van de gelegenheid gebruik Coombs ⁵¹⁸ in Ann Arbor te bezoeken. Hij houdt in diens seminar

⁵¹³ A. D. de Groot (1964), p. 1.

⁵¹⁴ Rivista di Psicologia 50,4(1956)73-104.

⁵¹⁵ A. D. de Groot (1956), p. 75.

⁵¹⁶ Idem, p. 99-100.

⁵¹⁷ Ibidem, p. 100 en p. 104.

⁵¹⁸ Clyde Hamilton Coombs (22 juli 1912 – 4 februari 1988) Amerikaans psycholoog, gespecialiseerd op het gebied van de wiskundige psychologie.

Literatuurlijst

- W. Ahrens (1910)
Ahrens, W., *Mathematische Unterhaltungen und Spiele*. Zweite, vermehrte und verbesserte Auflage. Erster Band. Leipzig und Berlin: B. G. Teubner, 1910.
- A. Alekhine (1929)
Alekhine (Aljechin), A., *Mijn beste schaakpartijen 1908-1923*. Vertaald door J. J. G. Delvaux. Den Haag: G. B. van Goor Zonen, 1929.
- A. Alekhine (1937)
Alekhine (Aljechin), A., *The book of the Nottingham International Chess Tournament 1936*. Printing Craft 1937
- A. Aljechin en M. Euwe (1936)
Aljechin, A. en Euwe, M., *Aljechin-Euwe 1935. De strijd om het wereldkampioenschap schaken, gespeeld in Nederland in 1935*. Leiden: A. W. Sijthoff, 1936.
- J. Bahle (1936)
Bahle, J., *Der musikalische Schaffensprozess. Psychologie der schöpferischen Erlebs- und Antriebsformen*. Leipzig: S. Hirzel, 1936.
- J. Bahle (1939)
Bahle, J., *Eingebung und Tat im musikalischen Schaffen. Ein Beitrag zur Psychologie der Entwicklungs- und Schaffungsgesetze schöpferischer Menschen. Mit Notenbeispielen im Text, einer Tafel und einer Notenbeilage*. Leipzig: S. Hirzel, 1939.
- E. H. P. Baudet e.a. (1963)
Baudet, E. H. P. e.a., *Mens en computer. Automatie, industriële en culturele revolutie*. Utrecht: Aula-Boeken, 1963.
- E. W. Beth (1942)
Beth, E. W., *Hoofdstukken uit de moderne formele logica. Euclides 18(1941-1942) 93-107*.
- A. Binet (1894)
Binet, A., *Psychologie des grands calculateurs et joueurs d'échecs*. Paris: Hachette et Cie, 1894.
- R. Bödicker, E. Pietersma, T. Sibbing en F. Verbeek (1994)
Amsterdam Schaakstad – Hoofdstukken uit de geschiedenis van het schaakleven in Amsterdam (1994)
- H. Bouwmeester (2007)
Bouwmeester H. *Leven met het Schaakspel 2007*
- F. J. J. Buytendijk ([1932])
Buytendijk, F. J. J., *Het spel van mensch en dier als openbaring van levensdriften*. Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Kosmos, [1932].
- K. Bühler (1927)
Bühler, K., *Die Krise der Psychologie*. Jena: Gustav Fischer, 1927.
- E. G. Chase and H. A. Simon (1973b)
Chase, E. G. and Simon, H. A., *Skill in chess. Experiments with chess-playing tasks and computer simulation of skilled performance throw light on some human perceptual and memory processes. American Scientist 61(1973) 394-403. (→digital collection)*
- H. J. Conradi (1995)
Conradi, H. J., Prof. Dr A. D. de Groot geïnterviewd over leven en werk. Groningen: in eigen beheer, 1995.
- H. J. Conradi (1996)
Conradi, H. J., Prof. Dr A. D. de Groot geïnterviewd over leven en werk. Groningen: in eigen beheer, 1996.
- H. Crombag (1984)
Crombag, H., Prof. Dr A. D. de Groot geïnterviewd over leven en werk. Groningen: in eigen beheer, 1984.
- E. G. Chase and H. A. Simon (1973a)
Chase, W. G. and Simon, H. A., *Perception in chess. Cognitive Psychology 4(1973) 55-81. (→digital collection)*
- Djakow, Petrowski, Rudik (1927)
Djakow, Petrowski und Rudik, *Psychologie des Schachspiels auf der Grundlage psychotechnischer Experimente an den Teilnehmern des Internationalen Schachturniers zu Moskau 1925. Autorisierte Übersetzung von W. Brannasky. Berlin und Leipzig: Walter de Gruyter & Co., 1927*.
- H. L. Dreyfus (1972)
Dreyfus, H. L., *What computers can't do. A critique of artificial reason*. New York etc.: Harper & Row, 1972.

Adriaan de Groot – Literatuurlijst en index

- E. Mach (1910)
Mach, E., *Populär-wissenschaftliche Vorlesungen*. 4.vermehrte und durchgesehene Auflage. Leipzig: Johann Ambrosius Barth, 1910.
- A. Messer
Messer, A, Die Würzburger Schule. In: E. Saupe (1928), p. 18-27.
- A. Münnighoff (1976)
Münnighoff, A., *Max Euwe. Biografie van een wereldkampioen*. Amsterdam en Antwerpen: Keesing, 1976.
- A. Newell, J. C. Shaw and H. A. Simon (1963)
Newell, A., Shaw, J. C. and Simon, H., *Chess playing programs and the problem of complexity*. In: Feigenbaum, E. A. and Feldman, J., *Computers and thought*. New York etc.: McGraw-Hill, 1963, p. 39-70.
- A. Newell and H. A. Simon (1964)
Newell, A. and Simon, H. A., *An example of human chess play in the light of chess playing programs*. Pittsburgh: Carnegie Institute of Technology, 1964.
<https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/619386.pdf>
- A. Newell and H. A. Simon (1972)
Newell, A. and Simon, H. A., *Human problem solving*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1972.
- H. Nieuwenhuis (1939)
Nieuwenhuis, H., Een onderzoek naar de betekenis der denkpsychologische opvattingen voor de didactiek der Lager School. Groningen: J. B. Wolters, 1939.
- L. Pliester (1996)
Pliester, L., Het denken van De Groot (1). Belevissen in Argentië. *Schaaknieuws* 11(1996) 30-34.
- L. Pliester (1997a)
Pliester, L., Het denken van De Groot (2). Het kiezen van een zet. *Schaaknieuws* 12(1997) 16-109.
- L. Pliester (1997b)
Pliester, L., Het denken van De Groot (3). Expertise en intuïtie. *Schaaknieuws* 12(1997) 28-32.
- L. Prins (1941)
Prins, L., Grünfeld Verdediging en schaakpraktijk. beschouwingen aan meesterpartijen ontleend, over een veelgespeelde opening met tal van diagrammen. Lochem: De Tijdstroom 1941.
- L. Prins (1940)
Prins, L., Met de schaakmeesters op oorlogspad : een kaleidoscopische verzameling toernooipartijen voorzien van uitvoerige inleidingen en teekeningen. Amsterdam: Van Kampen 1940.
- L. Prins (1948)
Prins, L., Vijf schaakreuzen voor het wereldvenster. Wereldkampioenschap 1948 's Gravenhage. Amsterdam: Het Wereldvenster, 1948.
- Redactie (2023)
VAS 1822 – 2022 Jubileumboek (2023)
- R. Réti (1923)
Réti, R., *De nieuwe ideeën in het schaakspel*. Vertaald door H. Weenink. Gouda: G. B. van Goor Zonen, z.j..
- K. Richter (1936-1937)
Richter, K., Schach Olympia München 1936 Teil 1 (1836) und Teil 2 (1937)
Walter de Gruyter & Co.
- E. Saupe (1928)
Saupe, E., *Einführung in die neuere Psychologie*. 2. und 3. Auflage. Osterwieck am Harz: A. W. Zickfeldt, 1928.
- Schaakbulletin (1973)
Schaakbulletin #65, W.F. Andriessen Jong tegen Oud (1973)
- Schaakwereld De (1936-1942)
Schaakwereld De, vol. 1 (juli 1936) – vol. 7 (november 1942)
- Schakend Nederland (1961-1996)
Orgaan van de Nederlandse Schaakbond.
- T. von Scheve (1919)
Scheve, T. von, *Der Geist des Schachspiels. Eine Studie*. Berlin: B. Kagan, 1919.
- F. Schuh ([1943])
Schuh, F., *Wonderlijke problemen. Leerzaam tijdverdrijf door puzzle en spel..* Zutphen: W. J. Thieme & Cie, z. d. Idem: Tweede druk.

Adriaan de Groot – Literatuurlijst en index

F. Schuh (1944)

Schuh, F., *Wiskundige puzzles en spelen*. Voordracht, gehouden in Diligentia, Den Haag, op 4 februari 1944, Zutphen: W. J. Thieme & Cie, 1944.

H.-B. Seebohm (1970)

Seebohm, H.-B., *Otto Selz. Ein Beitrag zur Geschichte der Psychologie*. Heidelberg: Universität Heidelberg, 1970.

O. Selz (1913)

Selz, O., Über die Gesetze des geordneten Denkverlaufs. Eine experimentelle Untersuchung. Stuttgart: W. Spemann, 1913.

O. Selz (1922)

O. Selz, Zur Psychologie des produktiven Denkens und des Irrtums. Eine experimentelle Untersuchung. Bonn: Friedrich Cohen, 1922.

O. Selz (1924)

Selz, O., Die Gesetze der produktiven und unproduktiven Geistestätigkeit. Kurzgefasste Darstellung. Bonn: Friedrich Cohen, 1924.

O. Selz (1934)

Selz, O., Gestalten und Steigerungsphänomene. *Archiv für die gesamte Psychologie* 91(1934) 319-394.

C. Shannon (1950)

Shannon, C., Programming a computer for playing chess. *Philosophical Magazine Seventh Series* 41(1950) 256-275.

H. A. Simon and P. A. Simon (1962).

Simon, H. A. and Simon, P. A., Trial and search in solving difficult problems: Evidence from the game of chess. Carnegie Mellon University research paper #41.

H. A. Simon and A. Newell (1966)

Simon, H. A. and Newell, A., Information processing in computer and man. In: Brode W. R. (ed.), *Science in progress. Fifteenth series. National Lectureships 1963-1964*. New Haven and London: Yale University Press, 1966, p.333-362.

A. Steenhuizen (1941)

Steenhuizen, A., Analyse van het denken aan de hand van prestaties bij een schriftelijke opgave. *Algemeen Nederlandsch Tijdschrift voor Wijsbegeerte en Psychologie* 34(1941) 205-218.

S. Tarrasch (1923)

Tarrasch, S., Het opgaven-tournooi te 's-Gravenhage ter gelegenheid van het zeventigjarig bestaan van het 's-Gravenhaagsch Schaakgenootschap. *Discendo Discimus* December 1923. Kritische onderzoekingen. Nederlandsche bewerking van Dr. E. Arrias. Gouda: G. B. van Goor Zonen, 1923.

D. W. Taylor (1963)

Taylor, D. W., Thinking. In: Marx, M. H., *Theories in contemporary psychology*. London: Macmillan, 1963, p. 475-493.

D.W. Taylor (1966), Discussion of papers by Adrian de Groot and by Jeffrey M. Paige and Herbert A. Simon. In: Kleinmuntz, B. (ed.), *Problem solving: Research, method, and theory*. New York etc.: John Wiley & Sons, 1966, p. 120-127.

Tijdschrift van den (Koninklijke(n) Nederlandschen Schaakbond 1929-1960)

Peewee van Voorthuijsen en J. Welling (1990)

Van Voorthuijsen, Peewee en Welling, J. Eindhoven 75 jaar - Jubileumuitgave ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de Eindhovense Schaakvereniging (1990)

W.J.P. Vink en R. Dickhoff (2005)

Vink, W.J.P., en Dickhoff, R., 150 jaar D.D. (2005)

Weijers, E e.a. (1987)

E. Weijers, 1927-1987 Schaakclub 'Kijk Uit' 60 jaar (1987)

Index

- Abramavicius, L., 78
 Addicks, J.H., 19, 186
 Adema, H., 96
 Aljechin, A.A., 17, 18, 19, 47, 48, 54, 60, 63,
 64, 82, 94, 97, 111, 116, 130, 142, 156, 161,
 181, 184, 185, 188, 190, 191, 192, 193, 195,
 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 207,
 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 217, 219,
 220, 221, 222, 223, 224, 241, 242, 251
 Anderssen, K.E.A., 190, 202
 Ansingh, E.W., 165
 Arlauskas, R., 60
 Atkins, H., 71
 Attneave, 266
 Bahle, J., 233, 239
 Baidaff, B.I., 117, 119
 Bakker, D., 22, 23, 184
 Bakker, Ph., 18
 Barendregt, J.T., 164, 165, 166, 168, 170, 250
 Barenfeld, 270
 Baylor, G.W., 176, 253, 261, 267
 Becker, A., 55, 106, 205
 Been, J., 89, 135
 Bekker, B.V., 163, 171
 Belinfante, W.G., 130
 Bergsma, K.M., 28, 29, 71, 83, 84, 127, 130,
 160, 185
 Berliner, H.J., 274, 282
 Binet, A., 214, 215, 216, 217, 234
 Blanken, J., 163
 Blindeman, R., 85
 Blitz, L., 17
 Blok, H.G., 130, 131
 Bogoljubow, E.D., 54, 55, 61, 116, 124, 143,
 156, 182, 184, 204, 205, 207, 220
 Bohatyrchuk, F., 43, 188, 189
 Boleslavsky, I.J., 248
 Bomans, G.J.A., 8
 Bos, M.C., 233
 Bosscha, G., 17, 31
 Botvinnik, M.M., 50, 95, 161, 201, 204, 211,
 217, 219, 220, 221, 223, 248
 Boulogne, H., 266, 278
 Bouwmeester, H., 168
 Brain, H., 178
 Bredewout, H.J., 167, 168, 169
 Brenninkmeijer, J., 176, 177
 Broadbent, R.J., 71, 91, 103
 Bruins, L.M., 102
 Buerger, V., 71
 Bühler, K., 235
 Bunt, H., 158, 159
 Burloud, A., 236
 Buytendijk, F.J.J., 228, 229
 Capablanca, J.R., 84, 111, 124, 156, 181, 192,
 193, 202, 204, 211, 217, 220, 221, 223
 Casimir, R., 232
 Charlesworth, K.P., 149
 Chase, W.G., 265, 270
 Christensen, A.A., 113
 Christoffel, M., 156
 Christoffersen, H.C., 79
 Clay, J., 245
 Cole, H.H., 69
 Colle, E., 97, 100, 147
 Coombs, C.H., 252
 Cortlever, N., 11, 13, 22, 24, 31, 32, 46, 52,
 54, 56, 57, 59, 69, 83, 85, 88, 89, 90, 91, 92,
 93, 95, 98, 99, 103, 105, 109, 111, 112, 119,
 120, 133, 134, 135, 136, 137, 143, 144, 146,
 151, 153, 157, 158, 159, 163, 164, 165, 168,
 224, 238, 240, 241, 242, 245, 248
 Crabbendam, U., 89, 127, 167
 Cruz, W.O., 114, 120
 Czerniak, M., 111
 Danielsson, G.E.V., 78
 Davidson, R.A.G., 30, 33
 Dawes, 266
 De Brie, G.L., 52
 De Coster, 275
 De Galan, C., 31
 De Groot, A., 2, 183
 De Groot, J., 246
 De Groot, L.F., 2, 183
 De Groot, M.J.W., 2, 6, 174, 183
 De Haas, G., 140, 245
 De Haas, J., 43
 De Jong, B.A., 11
 De Jong, Th.E.A.M., 88
 De Lange, D.J.S., 125
 De Muynck, A., 157

Adriaan de Groot – Literatuurlijst en index

- De Ronde, C.F., 105, 109, 111, 112, 114, 119, 120
- De Rooi, P., 167
- De Vries, J.L., 121
- De Waal, E.D., 96, 97
- Defosse, M., 80
- Dekker, W.J.C., 46
- Demmendal, W.G., 17
- Den Hartoog, A., 104
- Deugd, P., 17, 31
- Dewey, J., 235
- Diederich, 45
- Djakow, I.N. Rudik, P.A. Petrowski, N.W., 215, 236
- Donner, J.H., 165
- Dreyfus, H.L., 274
- Duijker, H.C.J., 247
- Duncker, K., 231, 246
- Dunkelblum, A., 167
- Duyker, H.C.J., 214
- Ebbinghaus, H., 236
- Edel, J., 22
- Ekström, F., 156
- Eliskases, E., 106, 112
- Elshout, J., 262, 263
- Endzelins, J., 114
- Engels, L., 106, 112, 120
- Enklaar, B.F., 168, 174
- Epstein, M., 19, 20
- Ernst, W., 59
- Etmans, M.D., 167
- Euwe, M., 10, 11, 45, 47, 48, 50, 54, 57, 61, 62, 64, 69, 70, 71, 74, 75, 77, 82, 83, 85, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 102, 103, 105, 113, 121, 122, 124, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 147, 150, 151, 153, 156, 161, 168, 174, 180, 182, 188, 192, 193, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 226, 227, 231, 241, 242, 243, 245, 248, 249, 253, 254, 259, 271, 275, 281
- Fairhurst, W.A., 71, 91
- Fast, A., 148, 149, 151, 242, 243
- Feenstra Kuiper, P., 22
- Feigin, M., 68, 111, 119
- Felderhof, H.W., 21, 45, 46, 48, 49, 51, 56, 57, 59, 72, 89, 96, 127, 128, 200
- Fine, R., 49, 63, 64, 84, 97, 161, 204, 205, 206, 210, 213, 217, 219, 220, 221, 223, 224, 241, 262
- Flohr, S., 17, 23, 27, 50, 84, 95, 138, 195, 200, 201, 204, 213, 217, 221, 223, 224, 241, 242
- Foerder, H.J. (Porat, Y.), 111, 119
- Fontein, G.S., 19, 71, 83, 84, 91, 103, 104
- Fontein, J.H.C., 93, 103, 133
- Frank, B., 133, 140, 245
- Frank, H., 59
- Franx, J.K., 165
- Freud, S., 229
- Frijda, N.H., 253, 254, 260, 263
- Frydman, P., 111, 113, 118
- Gans, L., 159
- Geller, E., 268
- Gereben, E., 61, 64
- Geus, K., 17, 21, 135, 136
- Geyser, G.J.A., 236
- Ghijssen, P., 168
- Gobet, F., 177, 179, 270, 277, 278, 279
- Gobits, A., 83, 133, 140, 245
- Goetz, A., 215
- Goldberg, L.R., 266
- Golombek, H., 91, 92, 103
- Gordijn, C.J., 15, 178
- Gordijn, C.J. Gordijn, G.C.J. Gordijn, J.L.C., 16
- Graf-Stevenson, S., 66, 69, 119
- Grapperhaus, B.F.M., 168, 171, 174, 175
- Greco, G., 14
- Gromer, A., 119
- Grünbaum, A.A., 236
- Grünfeld, E.F., 55, 61, 63, 64, 65
- Gudmundsson, S., 59
- Guimard, C.E., 111, 112, 116
- Haalebos, F.C., 90
- Haanstra, 181
- Haave, E., 61
- Hage, H., 272, 273
- Hamming, A.W., 12, 19, 56, 57, 59, 90
- Hartoch, R.G., 167, 168
- Hauer, G.P., 151, 242, 243
- Hearst, E.S., 268
- Heemskerck, F., 96, 224
- Henneberke, F.W.J., 158, 159, 163
- Hes, M., 133, 245
- Hetteling, J., 30
- Heymans, G., 217
- Hinloopen, A., 30, 33
- Hoenselaar, L.G., 14
- Hofsommer, G.J.M., 148
- Hommes, J.R., 102
- Homoet, J., 160
- Horowitz, I.A., 79

Adriaan de Groot – Literatuurlijst en index

- Van Scheltinga, T.D., 11, 13, 22, 23, 45, 46, 48, 49, 56, 57, 59, 63, 64, 65, 66, 69, 70, 74, 75, 82, 83, 84, 89, 91, 92, 93, 95, 96, 98, 103, 105, 109, 111, 112, 120, 121, 127, 133, 143, 144, 145, 153, 156, 157, 158, 159, 168, 203, 231
- Van Seters, F., 68, 167
- Van Steenis, H.J., 88, 89, 127, 143, 144, 145, 153, 157
- Van Trotsenburg, B.J., 30, 89
- Van Weezel, C.P., 168
- Van Wijngaarden, F.F., 169, 170, 171
- Veerkamp, J., 11, 46, 50, 52, 53, 54, 85, 90, 91, 123, 133, 160, 181, 200
- Verbeek, J., 2, 186
- Verheyen, H.L., 96
- Veurman, J.K., 17
- Vidmar, M., 61
- Vinken, A., 98, 157, 160
- Visser, J., 148, 149, 150, 151
- Vlagsma, C., 31, 91, 99, 100, 153, 154, 155
- Vlekke, B.H.M., 20, 21
- Von der Heydt, E., 82
- Von Goethe, J.W., 200
- Von Scheve, T., 207
- Voorwinde, F.J., 133
- Vos, W.H., 163
- Vreeken, J., 17
- Wackers, F.L., 19, 46, 83
- Waterink, J., 214
- Weenink, H.G.M., 11
- Weltevrede, I., 17, 22, 23
- Wertheim, J.H., 88, 130, 131, 140
- Wertheim, W.F., 83, 84
- Wessels, G.A.H.M., 148, 149
- Wheatcroft, G.S., 76
- Wijnans, A.J., 99, 133
- Wind, J.M.A., 31
- Winikoff, A.W., 269
- Winser, W.A., 69
- Winter, W., 68, 71, 103
- Witteman, P.E., 46, 98
- Wolff, J., 121
- Wolthuis, W.J., 121, 133, 160
- Wood, B.H., 103
- Zita, F., 80
- Zittersteyn, G.W.J., 29
- Zoontjes, J.A.B., 16, 17, 18, 21, 25, 26, 55, 184
- Zuidema, C., 168